Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1973 чыл.
ФЕВРАЛЬ
2
ПЯТНИЦА
№ 28 (9104).
Өртээ 2 көп.

4

1973: ТОСКУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШИИТПИРЛИГ ЧЫЛЫ

ХООРАЙ, СУУРЛАР СЫЛДЫСТАЛГАН

Тываның көдээ энергетиктери тоску беш чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш шалыпчы ажылдап турарлар. Оларның күш-ажылчы чамдык чедиишкиннери мындыг: эрткен чылын Ак-Довурак — Кызыл аразының 220 киловольтулуг электри шугуму ажыглалга киргенинден республика найысылалы күчүлүг чырыкты ап эгелээн. А бо хүннерде кол электри магистралын дамчаан энергия көдээ суурларда безин дүн-хүнү-биле чырып турар апарган.

Чижээ, Улуг-Хем районда «ҮТБА 25 чылы» совхозтуң төвү, оон Иштии-Хемде сүт-бараан фермазы болгаш «Ак-Туруг» совхоз күрүнениң электри четкизиниң одун алган. Бо чылдың төнчүзүнде ол каттышкан энергия системазының күчүлүг чырыын Улуг-Хем районда Жданов аттыг, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар болгаш Арыг-Бажы, Арыскан суурлар алыр.

Бо хүннерде Константин Горевтиң, Николай Тодозаковтуң электри монтажчылар бригадалары Жданов аттыг совхозтуң төвүнче дамчыдылга удазыннарын улаарын үргүлчүлеп турар. Оон аңгыда «Көдээ электри тудуг» эргелелиниң Владимир Балгазинге удурткан бригадазы Улуг-Хемде Арыг-Үзүү — Торгалыг аразының электри дамчыдылга шугумун кылырынче кирипкен. Көдээниң электрификаторлары күрүне планында көргенин ёзугаар Улуг-Хем районга 90 километр узун электри шугумун тудуп, ажыглалга киирер.

10 киловольт күчүлүг электри шугумун тудары Чөөн-Хемчик районнуң девискээринде база үргүлчүлеп турар. Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында ол районга 60 ажыг километр дурттуг шугумну тударын планнаан. Василий Хабаровтуң, Александр Наймовичиниң бригадалары Чадаанадан Баян-Талаже, Хөндергейже электри шугумунуң демир чагыларын тудуштур дуңзаалап, демир-бетон дөжектерге тургузуп турарлар.

1973 чылдың төнчүзүнде «Октябрь 30 чылы», «Искра» колхозтарның төп суурларынга болгаш ажыл-агыйларның фермаларынга Ильичиниң чырыы сылдысталдыр чырый бээр.

Бистиң корр.

«Сельхозтехника» каттыжыышкынының Чадаана салбырының мастерская коллективи шагның кайы-даа ээлчээнде найыралдыг, чаңгызы шуптузу, а шуптузу чаңгызы дээш демниг ажылдап турар. Эрткен чылын 143 трактор септээр планын ажыр күүсеткен, ол ышкаш автомашинаның 110 моторун, 80 ажыг дизельдиг шимчедикчини септээн. Бо чылдың септелгези баштайгы хүннерден эгелеп график ёзугаар чоруп турар.

Салбырның коллективи дизельдиг шимчедикчи септээринге мергежээн Ховалыг Ховалыгович Тыртык-оол (адаанда чурукта), чылыдар аппараттың дуржулгалыг слесары Хөрек Допаевна Ооржак (үстүнде чурукта) ышкаш ажылга кызымак, амыдыралга үлегерлиг шолбаннарынга чоргаарланыр.

А. ЧОЙГАННЫҢ фотолары.

НЕМЕЛДЕ ПРОДУКЦИЯ

Эвээш чарыгдалды үндүрүп тургаш эки шынарлыг хөй продукцияны Төрээн чуртка бүдүрүп бээр деп партия болгаш чазактың кыйгырыын Кызылдың сүт заводу херек кырында боттандырып кирипкен. Чаа чылдың баштайгы айында бүдүрүлге планын бир хонук бурунгаар хуусаа бетинде күүсеткен.

Завод 10 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр сайгарган болгаш нийти продукцияны 30 муң рубльге ажыр бүдүрген. Ол дээрге чонга 7 тонна саржаг аймаан болгаш 6 тонна сүттү артыкка бүдүрүп бергени-дир. Ону чигээттиң камналгазының ачызында чедип алган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын 104 хуу күүсеткен.

Амгы үеде завод сес хевирниң сүт болгаш саржаг продуктуларын бүдүрүп үндүрүп турар. Февральда чаа техниканы ажыглалга кииргеш, үш янзы хевирниң аъш-чемин немей бүдүрерин шиңгээдип алыр.

Сүт заводунуң коллективи ай санында-ла продукцияны немей бүдүрүп, чоннуң саржаг болгаш сүт аймааның продуктуларынга херегделин долузу-биле хандырарын чедип алыр дээш кужениишкинниг ажылдап турар.

О. ИРГИТ.

ССРЭ—ВЬЕТНАМ: КЕЗЭЭДЕ КАДЫ

Ажылчы чоннарның митингилери болгаш хуралдары

● **МОСКВА.** Январь 31-де Москваның И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунуң коллективи вьетнам өңнүктерни акы-дуңма ёзузу-биле хүлээп алган. Аңаа вьетнам улустуң тиилелгезинге холбаштыр митинг болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында партийжи контрольдуң даргазы **А. Я. Пельше**, СЭКП ТК-ның секретары **К. Ф. Катушев**, а ол ышкаш СЭКП-ниң МХК-ның секретары **Л. А. Борисов**, бүдүрүлгениң, заводтуң партия болгаш хөй-нийти организацияларының удуртукчулары.

Оларның-биле кады — ВАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВДР-ниң Премьер-Министриниң оралакчызы, Даштыкы херектер министри **Нгуен Зуй Чинь**, ВДР-ниң ССРЭ-де элчини **Во Тхук Донг**, МВР-ниң ССРЭ-де элчини **Данг Куанг Минь** болгаш өске-даа вьетнам эштер олурган.

Заводтуң партком секретарының оралакчызы **А. Ф. Корчагин** митингини ажыткаш, Вьетнамга тайбыңның катап тургустунганынга бистиң автозаводчулар бүгү совет кижилер-биле бир дөмей чалбышты-биле өөрүшкүлүг болганнар деп демдеглээн.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы ажылчын **А. К. Лесин** Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында Дугуржулгага ат салганын улуг сеткил хаңышкын-биле дыңнаанын чугаалаан. Бистер ындыг тайбыңны кайы хире улуг кужениишкин-биле чедип алганын билир бис.

Индирде.— шуткулга цегиниң начальниги **Е. И. Остров**. Бистиң автозаводчулар вьетнам улустуң шынныг хереэн деткииринге идепкейлиг киришкенге чоргаарланып турар. Ол ышкаш бистиң кылган автомобильдеривистиң Вьетнамга тергиин чугула ажылды кылып турганынга болгаш чүс-чүс вьетнам эштерниң биске кээп өөренип ап турарынга база чоргаарланыр бис. Дайын хүннеринде ышкаш, тайбың-даа хүннерде, силерниң-биле кажан-кезээде кады бис. Вьетнамга дузалаары — бистиң интернационалчы хүлээлгевис-тир.

Аныяк ажылчын **Наташа Моисеева** вьетнам аалчыларга, бүгү вьетнам аныяктарга изиг байыр чедирген.

Ооң соонда эш **Нгуен Зуй Чинь** митингиге чүве чугаалааш, вьетнам улуска изиг байыр чедиргени дээш өөрүп четтиргенин илередип, Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар вьетнам улуска үзүк-соксаал чокка дузалап турганын демдеглээн.

Боттарының бүрүн эргелери дээш демиселинге делегейниң тайбыңга ынакшылдыг күштеринге деткимче ап турар улустуң тура-соруун бистиң хүннеривисте кандыг-даа күш базып шыдавас дугайын эштер Брежнев, Подгорный болгаш Косыгин олар бистиң удуртукчуларывыска байырлыг телеграммазынга айыткан.

Вьетнамның катап тайбыңнааны — бистиң нийти тиилелгевис дээрзин мээң мурнумда эштер чугаалап турдулар. Вьетнамның ажылчын ангызының болгаш бүгү вьетнам улустуң өмүнээзинден ол кайгамчыктыг сөстер дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим!

Вьетнам улустуң мурнунда ам-даа бергелер туруп турар. Соңгу Вьетнамга дайынның таварыштырган үрегдээшкиннерин дүргеп катап тургускаш, күчүлүг, чечектелиишкинниг социалистиг нийтилелди тургузар ужурлуг. Вьетнам улус силерниң болгаш бүгү совет улустуң улуг дузаламчызын кажан-кезээде уттпас деп Нгуен Зуй Чинь түңнелинде чугаалаан.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң акы-дуңма вьетнам улусту деткииринче угланган политиказын чүүлдүгзүнүп турарын айыткан резолюцияны митингиниң киржикчилери хүлээп алган.

● **ЛЕНИНГРАД.** Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага ат салганынга холбаштыр ол хоорайда митингилер болгаш хуралдар эртип турар.

Ол дугуржулгага ат салган чорук вьетнамның улузунуң, социализмниң болгаш демократияның, тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижилерниң күштериниң база улуг тиилелгези-дир деп «Красное знамя» фабриканың слесары **И. Смирнов** чугаалаан.

● **КИЕВ.** Т. Г. Шевченко аттыг күрүне университединге болган митингиге чыылганнар география факультединиң аспирантызы Фан Бак Никтиң чугаазын улуг сонуургал-биле дыңнааннар. Ол Совет Эвилелиниң Вьетнамга бүгү талалыг дузаламчызы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илереткен.

● **МИНСК.** Вьетнам улустуң хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш маадырлыг демисели төөгүге эң чайынналчак арын боор кирер деп № 53 училищениң директорунуң оралакчызы М. Павлов аңаа болган митингиге чугаалаан. Совет улус кажан-кезээде вьетнам өңнүктерниң талазынга туржуп, бүгү талазы-биле дузалап келген. Училищеге 235 вьетнам оолдар, кыстар кээп өөренгеш, ажылчын мергежилдерин чедип алганнар. Олар шуптузу чурттунуң дайынга үрелген ажыл-агыйын катап тургузарынга киржир.

● **ФРУНЗЕ.** Физика дериг херекселдерин кылыр заводтуң электрослесары коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы И. Поспелов маадырлыг вьетнам улустуң чедиишкиннеринге бүгү совет кижилер-биле кады изиг байыр чедирип турар бис деп, чугаалаан. Вьетнам улустуң бодунуң хереэн дашкаартап чаржалажыышкын чокка шиитпирлээр эргези бүрүнү-биле хандыртынган-дыр.

● **ТБИЛИСИ.** Бодунуң хостуг эргелери дээш демисешпишаан, делегейниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштериниң деткимчезин ап турар улустуң тура-соруун бистиң хүннеривисте кандыг-даа күш тиилеп шыдавас дээрзиниң херек кырында бадыткалы Вьетнамда тайбыңны катап тургусканы болур деп, Димитров аттыг ужар-чүүл заводунуң слесары В. Поспехов чугаалаан. Бистиң заводтуң ажылчылары бүгү совет кижилер-биле бир дөмей кажан-кезээде акы-дуңма вьетнам улустуң талазынга туржур деп ол бүзүреткен.

• • •

Вьетнамда дайынны соксатканынга болгаш тайбыңны катап тургусканынга холбаштыр ажылчы чоннарның митингилери Ригага, Львовка, Владивостокка, Братскиге, Донецкиге, Вильнюска болгаш өске-даа черлерге болгулаан. Митингилерниң болгаш хуралдарның киржикчилери маадырлыг вьетнам улустуң улуг тиилелгези дээрге тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң база тиилелгези дээрзин онзалап демдеглеп турганнар.

(СЭТА).

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага ат салганы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң найысылалының үлетпүр бүдүрүлгелеринде болгаш районнарында ажылчы чоннарның митингилери болгаш хуралдары болуп эртип турар.

Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинаттың ажылчыннарының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага ат салганы-биле холбаштыр митингизи дүүн механиктиг цехке болган.

— Вьетнамда дайынны соксадыр дугайында дугуржулгага ат салганы болза, социалистиг чурттарның, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының улуг тиилелгези болур—деп, комбинатта партия организациязының секретары П. Д. Курченко митингиге чүве чугаалааш демдеглээн.

Вьетнамның маадырлыг ажылчы чону дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар талазы-биле улуг кужениишкиннерин үндүрүп, массалыг маадырлыг чорукту кылып тургаш, тиилелгени чедип алган. Ол Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ССРЭ-ниң чазааның болгаш совет улустуң көргүскени бүгү талалыг дузаламчызы-биле чардынмас харылзаалыг. Вьетнамда дайынны соксатканы моон соңгаар делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар, тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаары дээш демиселге таарымчалыг байдалды тургузар. Бо дугайында механиктиг цехтиң ажылчыны И. Кортенко, арматура цегиниң ажылчыны Ю. Оюн болгаш өскелер-даа чугаалаан.

К. ХЕРТЕК.

ШЫННЫГ ХЕРЕК ТИИЛЭЭР

Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага ат салганынга холбаштыр Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш ажылчыннарының митингизи дүүн болуп эрткен.

Каа-Хем хөмүр-даш разрезинде партия организациязының секретары В. Е. Ворошин митингини ажыткаш, Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага ат салганы улустарның хосталга, хамаарышпас чорук болгаш бүгү-нийти тайбың, депшилге дээш демиселиниң төөгүзүнге чугула болуушкун болуп кирер деп, ол чугаалаан.

— Вьетнамда дайынны дугуржулга ёзугаар соксатканынга бистиң коллектив база өөрүп турар. Бистиң күш-ажылчы чедиишкиннеривис — Вьетнам өңнүктеривиске улуг дузавыс ол болур. Ол дугуржулга — улуг чедиишкин болбушаан, Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның деткимчезиниң дорт түңнели-дир—деп, даг участоктуң начальниги В. В. Еременко эш-өөрүнүң бодалын илереткен.

Вьетнамда дайынны соксатканынга болгаш тайбыңны катап тургусканынга өөрээн сеткилин өскелер-даа митингиге илередип чугаалааннар.

С. КУУЛАР.

СЭКП ТК-га ужуражылга

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев болгаш СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко олар ВАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Вьетнам Демократтыг Республиканың Премьер-Министриниң оралакчызы болгаш даштыкы херектер министри Нгуен Зуй Чинь-биле январь 31-де ужурашкан.

ССРЭ биле ВДР-ниң аразынга акы-дуңма найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын улам хөгжүдериниң айтырыгларын, дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага чоокта чаа Парижке ат салганы-биле холбаштыр Вьетнамда байдалды, а ол ышкаш бот-боттарынга сонуургалдыг өске-даа айтырыгларны беседа үезинде чугаалашкан.

Ужуражышкын найыралчы болгаш чүректиң ханызындан байдалга боор эрткен. ВДР-ниң ССРЭ-де элчини Во Тхук Донг болгаш МВР-ниң ССРЭ-де элчини Данг Куанг Минь ужуражышкынга киришкеннер.

Ховулардан чаагай дүжүттү алыр

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы биле КАЭЛБА-ның сессиязы

Чурттуң көдээ ажыл-агый черлериниң дөрттүң үштен хөй кезии үргүлчү кандаар девискээрлерде. Ындыг болза-даа чурттуң аъш-чем курлавырларын тургузарынга ол девискээрлер онза улуг ужурлуг.

Партия көдээ ажыл-агыйны улам шудургу сайзырадырының программазын төлевилээн. Ук программада бистиң чер ажылының онза байдалдарын барымдаалап көрген.

Партияның амгы үе-чадада көдээ ажыл-агый талазы-биле политиказының кол кезектери — комплекстиг механизация, химижиделге болгаш черни калбаа-биле мелиорастаары болгай деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң 50 чыл оюнуң дугайында илеткелинге демдеглээн. Бистиң ол ажылга үндүрүп бергенивис хире акша-хөреңгини көдээ ажыл-агыйга моон мурнунда кажан-даа үндүрүп берип чорбаан бис. Төлевилээн планнарны бүгү угланыышкыннарның аайы-биле чедиишкинниг боттандырып турар бис. Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы девискээрлеринде чер кургадыр болгаш суггарар ажылдар аажок калбарган.

Партияның көдээ ажыл-агыйны интенсификастаарынче угланыышкынының шынныын көстүп көрбээн кандаашкынныг эрткен чыл бүзүрелдиг көргүскен. Агаар-бойдус байдалы берге турза-даа, чурт сески беш чылдың дургузунда дүжүттүң ортумак хемчээлинден безин элээн хөй —168 миллион тонна тарааны бүдүрген. Хөвеңниң, ристиң чаагай дүжүдүн ажаап алган, хой эъттиң, сүттү болгаш өске-даа продукцияны бүдүрген. Партияның көдээ ажыл-агыйны интенсификастаар талазы-биле төлевилээн хемчеглерин амыдыралга болдунар-ла шалыпкыны-биле боттандырар ужурлуг деп чүвени эрткен чыл ооң-биле чергелештир бүзүредип көргүскен.

Кандаашкын-биле демиселжириниң болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам өстүрерин хандырарының айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының база Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының каттышкан сессиязы турган. Сессия декабрьның 31-де Москвага ажыттынган.

Сессияның ажылынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКЦ ТК-ның секретары **Ф. Д. Кулаков**, СЭКП ТК-ның Көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы **В. А. Карлов**, ССРЭ-ниң министрлери **В. В. Мацкевич**, **З. Н. Нуриев**, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Бүгү-эвилелдиң «Сельхозтехника» каттыжыышкынының даргазы **А. А. Ежевский**, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агыйының Күрүне комитединиң даргазы **Г. И. Воробьёв**, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң, министерстволарының, ветомстволарының харысалгалыг ажылдакчылары киржип турар.

Сессияны ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик **В. А. Котельников** ажыткан.

Кандаашкынның таарымча чок салдарларын чайладыр болгаш чер, мал ажылының продукциязын бүдүрерин доктаамал көвүдедирин хандырар талазы-биле көдээ ажыл-агый эртеминиң болгаш практиказының кол сорулгаларының дугайында КАЭЛБА-ның президентизи **П. П. Лобанов** илеткел кылган.

(СЭТА).

МАССА-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДЫ КҮШТЕЛДИРЕР

Моңгуш Алдын-кыстың бо чылын бир инектен 3000 кг сүттү саап алыр деп хүлээнгенин СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының кызыл-булуңунда көргүзүг самбыразында ооң өске-даа эш-өөрүнүң көргүзүглери-биле кады айтып каан. «Хүнүнүң маадыры» деп аттыг кызыл самбырада Моңгуш Омааның хүнде 120—125 кг сүттү саап ап турарын, а он хонуктарның түңнелдерин саанчыларның аттарының дуржуунда айыткылап каан. Бо хүннерде ферма саап турар инек бүрүзүнден тос килограмм ажыг сүттү саап ап турар. Бо дээрге республикада багай эвес көргүзүг. Ону улам бедидер дээш саанчылар чаржып турарлар.

Совхозтуң дирекциязының болгаш парткомунуң талазындан ажылга таарымчалыг байдалдарны тургусканындан аңгыда, фермада ажылдап турар 34 кижиниң сеткил-сагыжын хайныктырып турар масса-политиктиг ажылды чорудуп турарының үре-түңнели ол. «Эрткен чылын 3016 килограммны саап алгаш, бо чылын чоп чүгле үш муңну хүлээнгениң ол» — деп элдепсинген айтырыгны эш-өөрү Алдын-кыска салырга, чүвениң ужуруун ылап билирин, хүлээлгени бодамчалыг алырын көргүзүп, ол мынча дээн:

— Сүткүр-даа бол кыраан инектерни брактаар ужурга таварышкаш, оларның орнунга алды дунгуш инектер алган мен. Черле ферманың ажылдап турарының өске-даа талаларын оон айтырарга, харыылап турда, ооң ажыл-агыйны эки билири илдең.

А Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозунуң Арыг-Бажында сүт-бараан фермазының саанчылары Чамзы Дыртык-кыс биле Аныкай Баазандан көргүзүглериниң дугайын айтырарга, чүгле дүүн сагган сүдүнүң түңнелин адаарлар. Ферма бо хүннерде бир инектен 5,2 килограммны саап ап турар. Саанчылар болгаш ферма ажылдакчылары чоокта чаа болган хуралынга сүт бүдүрерин бо чылын 3 хуу улгаттырар деп хүлээнген. А бир инектен эрткен чылын 1443 кг сүттү ферма саап алган, саанчылар тус-тузунда 1009 — 1995 килограмм (Феня Шимит), (Дугар Эпик-кыс) саап алган хиреде олар 1600 кг сүт саап алыр деп хүлээнген, ол дээрге сүт бүдүрерин үш хуу эвес, он ажыг хуу улгаттырар дээни ол. Ынчангаш мында хүлээлге алырында элээн будалчак байдал бар.

Ооң ужурун саанчы, чем белеткекчизи, кадарчы бүрүзү эки билбейн турар, оларда беш-он хонуктарда, айда чежен саап алыр деп планнар тус-тус кижи бүрүзүнде чок, чүгле хүнде сагган сүттүң медээзин кызыл-булуңда аскан. Шилчиир кызыл вымпелди айлап тыпсыр, эрткен айда опу алган бир саанчының чүгле фото-чуруу көстүр, а ат, фамилиязы чок. Сүт алыр бажың ишти соок, шалалары, савалары дошталган.

Ийи ферма, ийи янзы ажыл, кижилерниң ажылдап турары болгаш оларның сеткил-сагыжының деңнели база ылгалдыг. Бодаарга, бирээзинде хайныгып, ёзулуг чаржып турар, а бирээзинде хуралга «ура» деп каап, кижи бүрүзүнүң хире чергезин бодавайн дөмей сан-пар салып каап, мурнуку хевээр олургулапкан. Бо чүү чүведен хамааржырыл?

Ол болза малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды чорудуп турарының ылгалдындан хамааржып турар. Бирээзинде чогаадыкчы ёзу-биле ажылды ханы чорудуп, кижи бүрүзүнге чедип турарын, бирээзинде база-ла ажылдакчы бүрүзүнүң сеткилинге ооң четпейн турарын көргүзүп турары ол-дур.

ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралга Л. И. Брежневтиң илеткелинде айытканы болза, бир эвес ажылга кижи бүрүзү чүгле онаан эрттирип, чүрээниң кезиин бербес болза, мурнувуста салган өндүр улуг сорулгавысты күүседип шыдавас бис. Парторганизацияларның, бүдүрүлгеде удуртукчу бүрүзүнүң политкижизидилгелиг ажылының эчис сорулгазын партияның Төп Комитеди шак ынчаар тодаргайлап турар-дыр.

Бистиң бүгү масса-политиктиг ажылывыс бо сорулганы шиитпирлээринче угланган турар ужурлуг. Ол орта сөөлгү хүннерде республикага эрткилээн чугула политиктиг болуушкуннарны долузу-биле ажыглаар херек. СЭКП обкомунуң VIII пленуму беш чылдың баштайгы ийи чылының түңнелдерин үндүргеш, күүсеттинмейн барган онааладаларны илередип, оларны бо шиитпирлиг үшкү чылда күүседириниң оруктарын айыткан, партия-ажыл-агый активиниң хуралынга республиканың ажылчы чонунуң социалистиг хүлээлгелерин бадылааш, Хакас автономнуг областың ажылчы чоннарын социалистиг чарышче кыйгырган. СЭКП ТК-ның болгаш партия обкомунуң чорудканы пропаганда бөлүктери черлерге болгаш республика төвүнге эрткен идеология ажылдакчыларының семинарларынга үениң чугула айтырыгларынга хамаарышкан сургаалдаларны чорудкан.

Херек кырында чүнү кылырыл дизе, бо материалдарны аңаа-ла илеткелдерге, лекцияларга, политинформацияларга, беседаларга чугаалап бээр эвес, оларның санын көвүдедиринде эвес, а оларның утказынга дүүштүр фермада, бригадада кижи бүрүзүнүң бөгүнгү сорулгазын, беш хонукта, он хонукта, айда, кварталда бүдүрүп алыр практиктиг сорулгазын, планын илередир, ол сорулганы, ол планны күүседир дээш ажылдакчы бүрүзү ёзулуг демиселже кириптер кылдыр масса-политиктиг ажылды организастаар херек.

Малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылдың планнарын райкомнар эрткен күзүн-не кылгылаан. Оларның хөй нуруузунда көрдүнгени болза, хойжуларга айда бир-ийи катап комплекстиг үнүүшкүннер кылыры көрдүнгүлээн. Ол үнүүшкүннер-биле бүгү чүвени чедип алыр дээр болза, частырыг болур ийик.

Борта, бо ажылче бүгү политинформаторларны болгаш агитаторларны, хана парлалгазын болгаш көскү агитацияны көдүрер херек. Канчап көдүрерил? Бир эвес оларны шуптузун район төвүнге чыыр дизе, ол оперативчи эвес, кышкы үеде берге, үе хөй эртер. Ынчангаш шымрак белеткелдиг район активинден бөлүктер тургускаш ажыл-агый бүрүзүнге, харыдаа салбыр бүрүзүнге политинформаторларның, агитаторларның база салбыр, бригада удуртукчуларының болгаш активтериниң семинарларын шалыпкын эрттирер херек. Ооң-биле кады район активи оларга чүгле лекциялар, илеткелдер эвес, а олче көскү агитация болгаш хана парлалгазын угландырар апаар. Кадарчы, саанчы, ажылчын бүрүзүнүң сорулгазын тодарадып бээр талазы-биле практиктиг дузаны көргүзерин база организастаар ужурлуглар.

Чүгле чалбыыштыг сөстү практиктиг, организастыг ажыл-биле холбап тургаш, масса-политиктиг ажылдың утказын чаа чадаже көдүрүп болур, чүгле шак ынчаарда үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап болур.

С. СОНАМ.

СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

Бүгү-армия чөвүлел хуралы

Совет Армияның М. В. Фрунзе аттыг Төп бажыңынга январь 30-де мичманнар биле прапорщиктерниң бүгү-армия чөвүлел хуралы болган. Чөвүлел хуралды ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу чыылдырган.

ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко «Чепсектиг күштерниң дайынчы белениин бедидеринге прапорщиктер биле мичманнарның ролюнуң болгаш сорулгаларының дугайында» илеткел кылган.

Прапорщиктер биле мичманнарның институдун тургускан болгай. Армия биле Флоттуң командылакчы кадрларынче, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дайынчы күчү-шыдалын быжыглаарынче болгаш дайынчы белен байдалдыг турарынче Коммунистиг партия биле чазактың улуг сагыш салышкынының түңнели ол болган деп, А. А. Гречко чугаалаан.

9-62
6-92
6-54

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ — ШИМЧЕДИКЧИ КҮШ

АЙ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Кызылдың тууйбу заводунуң коллективи эрткен юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткеш, СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң юбилейжи Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Ол бедик шаңнал ишчилерни күш-ажылче улам сорук киирген.

Үлетпүрнүң, тудугнуң болгаш транспорттуң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында партия болгаш чазактың доктаалын тууйбу заводунуң коллективи хуралынга танышкаш, ону деткип, бедиткен хүлээлгелерни алган. Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының планын болгаш хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш чарыштың найысылалга эгелекчилери тууйбу заводунуң ажыл-ишчилери болган.

Сөглээн сөзүн амыдыралга боттандырары-биле коллектив кежигүннери 1973 чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш күжениишкинниг ажылдап кирипкен. Ол багай эвес түңнелдерни берген.

Тууйбу заводу январь 25-те 1 миллион 630 муң тууйбуну бүдүрген. Ол ай планында көрдүңгенинден 11 хуу ажып турары ол. Мындыг бедик көргүзүгнү коллектив кышкы үеде чедип ап көрбээн.

Александр Макшановтуң удуртканы хептекчилер бригадазы социалистиг чарышка эки көргүзүгнү чедип алган. Олар баштайгы айда 700 муң өрттеттинмээн тууйбуну хептээн. Бо болза хүлээлгеде алдынганындан 50 муң хөй болган. Иван Багровтуң бригадазы тууйбу өрттедир печкага 283 муң тууйбуну салган. Ол хүлээлгеде көрдүнгенинден 60 муң тууйбу ажып турар.

Чарыштың эгелекчилери — тууйбу заводунуң коллективи тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының баштайгы айында чедип алган чедиишкиннерин улам быжыглаары-биле шудургу ажылдап турар.

(БИСТИҢ КОРР.).

НАЙЫРАЛДЫГЛАР

— Улус ажыл-агыйы дээрге бүгү адырлары бот-боду-биле сырый холбаалыг, кижиниң мага боду дег, нарын организм-дир. Бистиң ажылывыстан тудугжуларның ажыл-ижи улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш бо шиитпирлиг чылда чүгле бодувустуң заводувустуң ат-алдары дээш эвес, а республиканың тудугжуларының бедик темпилиг ажылдаарын хандырар дээш кызып ажылдаар бис. Ай санында тууйбу өрттедир планны 110 хуу күүседирин бистиң бригада шиитпирлээн—деп, бригадир Александра Петровна Важенина бүзүрелдиг чугаалады.

—Күүседир бис, Петровна—деп, аныяк ажылчын Николай Пташников бригадирин изиибиле деткиди.

Юбилейлиг чылда А. Важенинаның удуртканы бригада коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чаалап алган. Ооң кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болуп турар. А бригадирге ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур РСФСР-ниң Тудуг материалдар үлетпүрүнүң министерствозунуң «Социалистиг чарыштың тергиини» деп шынзылгазын тывыскан.

А. БАРМАШОВ.

ЧУРУКТА: бригада кежигүннери (солагай таладан) В. Важенин Л. Марченко, А. Важенина, Н. Пташников заводтуң кызыл-булуңунда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТЕМПИЛЕРНИ БЕДИДЕР

Кызылдың тууйбу заводунуң коллективи тоску беш чылдың шиитпирлиг чылында шалыпчы ёзу-биле ажылдаар, ажылчын, инженер, албан-хаакчы кижи бүгүдезиниң заводтуң ажыл-херээнге салыышкынын күштелдирер талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. 1973 чылдың улус ажыл-агый планын хуусаа бетинде күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның доктаалында бо чылгы чарыш эвээш чарыгдалдарның күсели-биле хөй болгаш эки шынарлыг продукция бүдүрер деп лозуң-биле калбартыр ужурлуг дээрзин айыткан. Ону ёзугаар социалистиг хүлээлгелерни бригадалар, тус-тус ажылчыннар болгаш ниити коллектив алган.

Тууйбу — республиканың кол тудуг материалдарының бирээзи. Тудугжулар база бо чылын бедиткен хүлээлгелерни алган, капитал тудугнуң хөгжүлдезиниң темпизи улам бедиир болганда тудуг материалдарынга хереглел база улгадыр апаар. Республиканың тудуг материалдары үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери тууйбуга хереглелди улам долу хандырар дээш бүдүрүлге күчүлерин бүрүн шиңгээдир апаар.

Бо чылын 18 млн. 800 муң тууйбу бүдүрер планны декабрь 20-де күүсеткеш, пландан ажыр 700 муң тууйбуну бүдүрерин заводтуң коллективи шиитпирлээн. Ооң-биле чергелештир бүдүрүлге чорудулгазының бүгү көргүзүглерин экижидер — сайгарылга планын хуусаа бетинде күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның шынарын экижидер, бот-үнезин чиигедир сорулга бистиң мурнувуста салдынып турар.

Бо улуг сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри-биле кандыг хемчеглерни алырыл, оларның кол-колу чүл? Бирээде, бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидери онза чугула. Ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары дээрге дериг-херекселдерни бедик бүдүрүкчүлүг, ажыглаарынга эптиг чаа техника-биле солууру, оларны болбаазыраңгайжыдары, бүдүрүлге шөлүн делгемчидери, технологияны шуушкак, дараалаштыр кылыры, ону сайзыраңгайжыдары, продукция бүдүреринге чарыгдалдарны эвээжедири-биле ону бөдүүнчүдери, автоматчыдылганы болгаш механизастаашкынны неңтередири болур.

Ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, күш-ажылды механизастаарының деңнелин бедиткен тудум кадрларның билиг-мергежилин улам бедидериниң сорулгалары тургустунар. Ынчангаш бүдүрүлгениң техниктиг деңнелин бедидип, ону чаартыры чүгле продукция бүдүрерин көвүдедир, ооң шынарын экижидер эвес, а ажылчыннарның ниити билиин, мергежилин бедидеринге идиг бээр, социал ужур-дузалыг айтырыг болур.

✻ Тууйбу заводу январьда 1 млн.645 муң тууйбуну бүдүрген.

✻ Коллектив ам апрельдиң үлүүнде ажылдап турар.

Бо талазы-биле чамдык ажылдарны бистиң коллектив эрткен чылдан бээр чорудуп эгелээн. Хептелгеде деригилгелерни чаартып, вакуумнарны ажыглап турар. Тууйбу хептээринде чартык автоматты ажыглаан, чиг тууйбуну өрттедириниң технологиязын сайзыраңгайжыткан. Дээрбектелчек суугу-биле чергелештир өрттедир чиг продукцияны механизм дузазы-биле салыр арганы бээр Бокко суугузун дерип тургускан. Ооң ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү барык 2 катап бедээн.

Бо ажылды бо чылын-даа уламчылаары көрдүнген. Тууйбуну быжыг болдурары-биле шликер херекселдерин тургузар болгаш дой-довуракты хоюдар черже киирер черге өске холуксаалар тудар магниттиг херекселди база кылыр. Ол ышкаш ажылчыннар чунар душту улам экижидер апаар бис.

Эрткен чылын завод чыл планын ноябрьда күүсеткен. Өзүлдениң темпизи 20 хуу ашкан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 110,2 хуу болган. Бо чылгы план база эвээш эвес дээрзин үстүнде айыткан хүлээлгевис чугаалап турар-дыр. Эрткен чылгы чедип алган күш-ажылчы тиилелгевистиң кол чажыды болза, социалистиг чарыш болган.

Бисте тус-тус ажылчыннар болгаш бригадалар арасында дугурушканын ёзугаар чаржып турар. Ажылдың түңнелин хүннүң үндүрүп болур бригадаларның ажыл-ижин дараазында хүнде түңнеп, кайы бригаданың, кымның мурнаанын, соңнаанын тодарадыры чаңчыл болган. Ол чорук бригадаларның сонуургалын хайныктырып турар. Баштайгы удаада хүн бүрүнүң тиилекчилеринге эвээш-биче-даа бол, акша шаңналын берип турган. Ам бригадаларның, тус-тус ажылчыннарның чарыжын ай санында түңнээр. Хүн бүрүнүң-даа ажылының түңнелин үндүрүп тура, бригадага озалдаашкын, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун хажыткан чүүлдер бар бе дээрзин, ук коллективтиң техниктиг чогаадылгага киржилгезин-даа кичээнгейге ап, ол дугайын хана парлалгазынга, кыска хуралдарга чарлап турар. Ай төнчүзүнде эң дээре көргүзүглүг болган бригада кызыл вымпелди, шаңнал-макталды алыр.

Заводта элээн каш чылдарда ажылдап келген, мергежээн ажылчыннар эвээш эвес. Оларның шудургу ажыл-ижиниң түңнелинде ай, квартал, чыл планы чедиишкинниг күүсеттинип турар. Ам бистиң завод 1973 чылдың апрельдиң үлүүнге киириштир ажылдап турары дээрге мурнакчыларның, чаартыкчыларның чогаадыкчы ажылының түңнели болур.

Бо чылдың эрткен хүннеринде завод деңдески ажылдап, ай планын күүседип турар. Айның ийи он хонуунда 56 муң рубльдиң продукциязын сайгарар планывыс 56600 рубль кылдыр күүсеттинген. Хептекчилер бригадаларындан А. Макшановтуң бригадазы бедик көргүзүглерлиг чоруп орар. Чыл эгезинде коллективтиң бүдүрүлге хуралынга тус-тус ажылчыннар болгаш бригадалар бот-боттарын чарышче кыйгырышкан. Чарыштыг кижилер ажылының түңнелин үргүлчү үндүрүп, өскелерге мурнатпас дээш кызымак ажылдап турар. Тууйбу чүдүрүкчүлери Н. Оленин биле П. Шайбин арасында чарыштыг. Кайызыдаа ай планын ажыр күүседирин хүлээнген. Ам дээрезинде П. Шайбин мурнап турар. Ийи он хонукта ол пландан ажыр 11 муң тууйбуну тудугже чорударынга белеткээн. Николай Оленин ажынге чедер дээш улам кызымак ажылдап, дуржулгалыг эштиң аргаларын база өөренип турарын чугаалаанын дыңнааш, чарыш дээрге шимчедикчи улуг күш дээрзинге база катап бүзүредивис.

Бисте социалистиг чарышты организастааны бедик деңнелдиг деп болбас. Хүлээлгелер алырынга идепкей улуг. Ынчалза-даа ооң күүселдезин үргүлчү контрольдаар, хынаар ажылды чедир организаставайн баар чүүлдер биске турган. Ам заводтуң партия, профэвилел организациялары ажылдап турарларның ортузунга масса-политиктиг, кижизидилгелиг ажылды күштелдиреринче кичээнгейни угландырып, коммунистерниң хуралынга үнгүлээн шүгүмчүлелдиг саналдарга үндезилеп, ажылдап кылган тускай хемчеглерни боттандырып кирипкен.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаар, ажыл шагын чөп ажыглаар болгаш технологтуг чурумну ыяк сагыыр хемчеглер-биле кады кадрларның дыштанылгазын эки организастаарынче угланган ажылдарны база кылып турар бис. Бо чылын чарыштың тиилекчилеринге аян-чорук кылыр, эмнелге, дыштанылга черлери баар путёвкаларны бирги ээлчегде бээри көрдүнген. Хайыракан чоогунга (ында бистиң чугай өрттедир цегивис бар) дыштанылга баазазын ажыдар болгаш Дус-Хөлге 25 орунну дыштанылга бажыңын тудар.

Кижилерниң ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдал тургустунган тудум, оларның бүдүрүлгеге хамаарылгазы, ажыл-ишчи тура-соруу улам экижиир. Ынчаарда чарыш ёзулуг-ла бүдүрүлгениң эрге-ажыы дээш калбарар.

С. КРАСНОПЕРОВ,
заводтуң директору.

4 ЧЫЛ 5 АЙДА

1973 чылдың эгезинде бо чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырын, аңаа кижи бүгүдези идепкейлиг киржикен турарын чедип алыры чугула дээрзин бүдүрүлге хуралынга чугаалашкан. 1972 чылды бистиң завод чедиишкинниг дооскан. Ындыг түңнелди чедип алырынга бистиң бригадавыс база үлүг-хуузун киирген.

3—4 чыл бурунгаар тууйбу заводу хожудаңгай бүдүрүлге турган. Ажылчыннарның үнер-кирери хөй, сагылга-чурум база кошкак турган. Заводка технология талазы-биле деңшилгелиг чаартылгалар дугайында чугаа безин чорбайн турган. Ол бүгүнүң түңнели билдингир — тууйбу бүдүрериниң, сайгарарының пландары үргүлчү үстүп турган.

Сөөлгү үеде заводтуң администрациязы, партия, профэвилел организациялары ажылчыннарны бүдүрүмчелиг ажылдыышче мобилизастаар талазы-биле боттуг хемчеглерни алгылаан.

Чижээ, бистиң бригада колдуунда-ла доктаамал составтыг болган. Хүнге, айга, кварталга хамаарышкан сорулганы кижи бүгүдези билген, ону күүседиринче бүгү күжүн угландырып турар. Бригада А. Черепанованың удурткан бригадазы-биле ийи чыл ажыр чаржып турар. Кайы-даа бригада беш чыл планын 4 чыл 6 айда күүседирин хүлээнген турган. Айлар аайы-биле түңнелдерни үндүрүп турар, күш-ажылчы маргылдаа чидиг. Түңнел үндүрерде чүгле бүдүрүлге көргүзүглерин эвес, а ажыл шагын чөп ажыглап турарын, мурнакчы аргаларны шиңгээткенин, хөй-нииити ажылынга киржилгени — бүгү таланы кичээнгейге алыр. Эрткен чылдың түңнели-биле бистиң бригада тиилекчи болган.

Чарыжывыс ам-даа уламчылавышаан. Беш чылдың шиитпирлиг чылында бистиң мурнувуста сорулга улуг: план күжениишкинниг, продукцияның шынарын бедидериниң талазы-биле хүлээлге база шыырак. Ынчангаш бистиң бригада каш дакпыр энергия-биле, демниг ажылдаар апаар. Беш чылдың эрткен ийи чылында бистиң бригада беш чыл планын 47,8 хуу күүсеткенин чоокта чаа санадывыс. План чылдың-на өзүлделиг болуруң кичээнгейге албышаан, хүлээлгевисти эде көрүп, беш чылдың планын 4 чыл 5 ай дургузунда күүседирин шиитпирлээн бис. Бо чылын хептелге салбырынга техниктиг элээн чаартылгаларны кылыры көрдүнген. Дой-довуракты бус-биле болгаш изиг суг-биле шыгыдары, вакуум-насостарны шиңгээдири, чиг тууйбуну суугуже чедирер вагонеткаларга шып салыры-биле ону механизастаары чергелиг ажылдар продукцияның шынарын бедидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база өзер. Бистиң ажылывыстың кол сорулгазы ол.

А. МАКШАНОВ,
бригадир.

МЕХАНИЗАТОР КЫС

I. КҮЗЕЛДИҢ БОТТАНГАНЫ

Дарыйны бичиизинде көөрге, үргүлчү-ле тракторлуг оолдарда ушкажышкан чоруур. «Бо кандаай кижи сен, кыс кижи бызаа соондан кылаштаар чоор» деп, ада-иези-даа, дөргүл-төрелидаа чугаалап чадап каан. Идик-хевин безин падак-кара чоруур. Машина-техника аразынга ойнаар, демир-дес эдектээр боорга, ындыг болбайн канчаар.

Чылдар ынчаар эртип-ле турган. Дарыйның алаң кылырынга чадажып кааш, механизаторлар чамдыкта ону кожа олуртуп алгаш, тракторун башкартыптар таварылгалар-даа тургулаан. Ынчап чораш ол аныяк кыс техниканың чажыттарын элээн шиңгээдип апкан. Ооң сагыжынга механизатордан өске мергежил-даа кирбестээн. Аңаа дүрген-не өөренип алырын ол күзеп чоруур апарган.

1961 чыл Сат Дарыйга кажанда-даа уттундурбас болуп арткан. Ынчан ооң механизатор болуксаан күзели боттанган. Ол Кызылда № 3 профессионал-техниктиг училищени тергиин эки доозкаш, Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозка чедип келген. Күзели боттанган кысты колхоз баштаар чери өөрүшкү-биле уткуп алган.

II. БЕРГЕЛЕРГЕ ТОРУЛБААН

Дарый бичиизинден тура-ла механизаторларның кадыг ажыл-ижин көрүп келген. Ынчалза-даа ол ишти боду чааскаан кылырга, бодап чорааны ышкаш эвес болган. Тракторга үргүлчү чорупп кээрге, түренчиин аажок: уйгуга безин четтикпес. Ылаңгыя баштайгы чылында дүжүт ажаалдазынга элээн бергелерге ол таварышкылаан. Аныяк кыс ынчан улус-биле харылзааның ажыктыын, оларның дузазын үнелеп билир апарган.

Үш чыл эрткен соонда, Дарый колхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи болу берген. Ооң ады солуннарга-даа көстүр, хурал-суглаага-даа дыңналыр апарган. Ол үеде аныяк кыс СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка ажылдаар ужурга таварышкан: өг-бүлелиг апарганы ол. Шеминиң тараажылары мурнакчы механизаторун аъттыгарып тура, ажыл-ижинге чедиишкинни, амыдырал-чуртталгазынга аас-кежикти күзээннер.

Дарый чаа черге келгеш, бодунуң ынак мергежилинден чарылбаан. Бора-Хөлдүң ховуларынга тараа тарып тура азы кыштагларже саваң чедирип чорааш, бичиизинден-не аастан салбас ырызын бо-ла бадыра бээр:

Шары, буга кожуп алгаш,
Тракторга канчап деңнээр...

Совхозтуң кол инженери, Тываның баштайгы механизатору Чавыдак Кара-оол Дарыйга үлегер болбушаан, улуг дузазын көргүзүп турган. Ол чорук аныяк кыстың техникага хандыышкынын улам-на өөскүткен. Ооң чыл дургузунда кылган ажылын чымчак андарылгаже шилчидерге 1000 гектардан кудулавас апарган. Ол хире көргүзүгнү чедип алыр оолдар безин совхозта санныг. А Дарыйның трактору үрелген деп сураг черле дыңналбас. Ооң кол чажыды чүдел дээрге-ле, тракторнуң техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде кылып ап турарында.

III. ХУРАЛ

Ленин орденниг Тывавыс ССР Эвилелиниң тургустунганының беженги чылында 132 муң ажыг тонна тарааны күрүне шыгжамырынга киирген. Тараажыларның ол улуг ажыл-херээ РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле үнелеткен. Ол тукту Тыва АССР-ге тыпсып турган хуралга механизатор Сат Дарый база киришкен.

— Тараажыларның ажыл-ижинге мээң үлүүмнүң кирген өөрүнчүг-дүр. Бо тукту келир чылын база салбас дээш кызып ажылдаарымны хүлээнип тур мен—деп, Дарый ынчап хуралдың индириинден өөрүшкүлүг чугаалаан.

Сат Дарый бо хүннерде СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Ак-Баалык, Улуг-Кызыл, Бөзүр-Даг ыңчаар кыштагларынче мал чеми сөөртүп турар. Дөрт уругнуң иезиниң коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга киирип турар үлүү ол-дүр. Ооң хөрээнде «Кур черлерни шиңгээдип алыры дээш» деп медаль чайнап чоруур.

К. ХЕРТЕК.

Сат Анай-Док ортумак школаны 1967 чылда дооскаш, улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге бодунуң күш-ажылчы үлүүн киирерин шиитпирлээн. Ынчан аныяк кыстың мурнунга каяа ажылдаарының дугайында айтырыг тургустунмаан. Чүге дээрге саанчылаарын ол шагда-ла шилип алган турган.

Анай-Док Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазынга ажылдаанындан бээр ажылга кызымаан болгаш хөй-ниитиниң ажылынга активчизин көргүзүп келген. Эрткен чылын ол 19 инээнден 37 муң 274 килограмм сүттү саап алган болгаш тоску беш чылдың шиитпирлиг чылын база чедиишкинниг эгелээн.

ЧУРУКТА: С. Анай-Док.
А. НЕВОЛИННИҢ фотозу.

Химия үлетпүрү — мал ажылынга

Мал ажылының эртем-шинчилелиниң литва институдунуң эртемденнери-биле кады «Литваның амыдырал хандырылгазының химиязы» фирманың тускай эртемниглери мал чеминге минералдыг чемишчидилгелер холуур деп саналдаан. Ол чемишчидилгелерни ынчалдыр ажыглааш, инек малдың чаш төлүнүң семиртилге деңзизиниң немежирин 5—10 хуу улгаттырып болур. Мал чеминге немээр ындыг чемишчидилгени массалыг бүдүрерин ол фирманың бүдүрүлге черлери шиңгээдип алган.

Немелдениң составынга кальций, фосфор, натрий, кобальт болгаш өске-даа микроэлементилер кирер. Олар витаминнерниң, гормоннар биле ферментилерниң синтезтелиринге идиг бээр, аарыгларга удур малдың шыдамык болурунга дузалаар, инектерниң сүт продуктулуун сес хуу хире бедидер.

Хаван азыраар чемге ажыглаар ындыг немелде чемишчидилгени база бүдүрүп эгелей берген. Литваның химия үлетпүрүнүң база бир бүдүрүлге чери — Вильнюстуң фермент препараттары бүдүрер заводунуң күш азыракчылары база бир чаа чем аймаан алыр. Ында өдүректерниң өзеринге идиг бээр фермент — протосубтилинни бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип алган. Экономистерниң санап көргенин ёзугаар алырга, республикага ону ажыглап эгелээрге чылда 3,4 миллион рубльдиң камналгазы алдынган турар.

Бо чылын Литваның химия үлетпүрү фермент препараттарын, мал азыраар дрожжилерни, премикстерни болгаш мал ажылынга үнелиг өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрерин ниитизи-биле 20 муң тонна көвүдедир.

(СЭТА-ның корр).

ШЫҢГЫЫ ЧУГААЛАШКАН

Мал ажылында шыңгыы шылгалда — кыштаглаашкынның чедиишкинниг эрттиреринче бистиң колхозтуң бүгү малчыннарының, мал ажылының тускай эртемниглериниң, партия, совет органнарының кичээнгейи угланган. Колхозта мал кыштаглаашкынынга белеткел талазы-биле айтырыгны эрткен чылдың октябрьда кодээ Советтиң сессиязынга чугаалашкан. Оон бээр каш айлар эрткен. Ажыл-агыйда ниитиниң малының кыштаглаашкынының амгы байдалын чоокта чаа колхозта партияның ниити хуралынга чугаалажып, ажылда чедерчетпестерни бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көрген.

Бригадаларның ниити хуралдары эрткилээн. Малчын болгаш бригада бүрүзү социалистиг хүлээлгелерни алгылаан. Олар эрткен чылдың түңнелдерин үндүрүп, моон соңгааргы сорулгаларын тодаргай чугаалашкан: Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирер болгаш продукция бүдүрерин көвүдедир дээш малчыннарның социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалын деткип, малчыннар улам сорук кириишкинниг ажылдап турар.

Амгы үеде колхозта инектиң, хойнуң, чылгының, ивиниң шупту 4 бригадазы бар. Олар 63 кодаңда кыштап турар. Ооң иштинде хой мал 22 кодан. Хар улуг, соок дыңзыг үеде бисте кыштаглаашкынның эртип турар байдалы хүр-менди. Мал ажылында бо шыңгыы шылгалданы чедиишкинниг тударының таарымчалыг байдалдары бисте бар. Малчыннарның күжү-биле хой кажааларын чайгы үеде эки септээн, чамдык чаа кажааларны туткан, мал чемин база белеткээн. Кол-ла чүве— сигенниң, силостуң эвээш эвес курлавырын тургускан. Бригадалар ажылчын күжү, аът, ажыл-агый херекселдери-биле хандыртынган.

Колхозта хой оолдаашкыны февральда массалыы-биле эгелээр. Ол чымыштыг кампания үезинде малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыр дээш малчыннарны сакманчыктер-биле хандырар ажылды бо хүннерде организастап турар. Сакманчыктерниң 60 хире хуузу ам коданнарже үнүпкеннер.

Тоску беш чылдың шиитпирлиг чылында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында партияның болгаш чазактың доктаалын амыдыралга боттандырар дээш хойжулар бар арга, курлавырларны чугаалажып көрүп, социалистиг хүлээлгелерни албышаан, бот-боттарын чарышка кыйгырышкан. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл болган оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка эки түңнелдерлиг болган мурнакчылар М. Хуужаан, И. Бады, Б. Дагба, Т. Сактаагай олар болгаш өскелер-даа төрүүр чүс хойга онаалтыр 90—100 хураганны камгалап алырын хүлээнген. Бистиң колхозтуң байдалынга ол дээрге белен эвес хүлээлге. Ону чедиишкинниг боттандырары малчыннарның хүлээнген ажылынга харысалгазындан, аңаа бердингенинден хамаарыры билдингир.

Инектерни кыштадырынга таарымчалыг болзун дээш эвээш эвес күжениишкинни үндүрген. Ылаңгыя Шынаа иштиниң хар-чамы улуг, чамдык черлерде 60 см хире чедип турар. Бо берге байдалды өөренип көргеш, инектерни оон үндүрген болгаш хары далбыйлап болур хире черлерде чедирген. Амгы үеде муң ажыг инек Каргыда болгаш Шынааның артыы талазында кыштап турар.

Колхозта кыштаглаашкынның амгы байдалында четпестер база эвээш эвес дээрзин чугаалавас аргажок. Кажаа иштинге төгер кургаг өдек эвээжеп турар. Ол ышкаш бир кижиниң кылза чогуур ажылын 2—3 кижи күүседир чорук бар. Ниитиниң малын чылыг суг-биле хандырар ажылды организаставайн турар. Мал чемин камныг чарыгдаар талазы-биле дээштиг хемчеглер алдынмаан.

Өске-даа четпестерни колхозта партияның ниити хуралынга шыңгыы чугаалашкаш, ону дарый чайладыр дээш малчыннар ортузунга организастыг ажылды экижидер сорулга салдынган. Ылаңгыя кыштаглаашкынны хүр эрттирер дээш ажылга ревизия комиссиязының, улусчу контролёрларның, депутаттарның ролюн бедидери чугула болуп турар. Малчыннар ортузунга зооветеринарлыг, экономиктиг өөредилгени организастаарын экижидер, сиген, силосту малга чаза бастырар чоруктарны болдурбас дээш дээштиг хемчеглерни алыры база кол айтырыг. Бо бүгү ажылдарны боттандырарынга массаны хаара тудары-биле кады ферма, бригада бүрүзүнге улусчу контрольдуң, депутаттың постуларын тургузарын эң-не таарымчалыг деп санап турар бис.

Мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржир сорулга-биле «Тере-Хөл» колхозтуң ажыл-ишчилери бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ооң иштинде мал ажылының талазы-биле: 1973 чылда бода малды 2920, ивини 1330, хойну 11310, чылгыны 1066 баш чедирер. Төрүүр чүс баш малга онаалтыр 85 хураганны, 85 бызааны, 70 кулунну, 90 хокашты камгалап алыр. Бир хойга онаалтыр 1,3 кг дүктү кыргыыр. Чылда 3019 центнер эътти бүдүрүп, ооң иштинде 200 тоннаны күрүнеге садар. 12 тонна дүктү күрүнеге садар, 50 тонна сүттү бүдүрер болгаш өске-даа ажылдарны кылыр.

Колхозчуларның материалдыг сонуургалын бедидер хемчеглер база көрдүнген. Ынчангаш мал ажылының продуктуларын көвүдедир дээш чарышка чедиишкиннерни чедип алырынга бистиң колхозтуң малчыннары бүрүн шиитпирлиин социалистиг хүлээлгелерни ап тура илергейлээннер.

А. ХУУЖУГУР,
«Тере-Хөл» колхозтуң кол зоотехниги.

Бөгүн Сухэ-Баторнуң төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болган

МООЛДУҢ АЛДАРЛЫГ ОГЛУ

УЛАН-БАТОР хоорайдан шоолуг ырак эвесте Амгаланбатор деп суур бар. Ооң чоогунга сезен чыл бурунгаар Маймачен дээр сууржугаш турган. Амгы Улан-Батор хоорайны ынчан Урга деп адап турган. Ол Маймачен сууржугаштың кыдыынга ядыы арат Дамдинниң өө турган. Дамдин таңныылдап-даа, өске улустуң малын-даа кадарып чораан. 1893 чылдың февраль 2-де ооң өг-бүлезинге үш дугаар оол төрүттүнген. Ол хүн оолдуң адазы өг чанынга ыяш чарып тургаш, бичии балды (сүге) тып алган (ону моолдап сухэ дээр). Ол тывышты аас-кежиктиң демдээ кылдыр көргеш, ада-иези чаа төрүттүнген оглун Сухэ деп адап алганнар.

Аймак канцеляриязынга одакчылап ажылдаар чер тып алгаш, Дамдин өг-бүлезин Ургаже көжүрүп эккелген. Маңаа бичии Сухэ орус төлээ чериниң ажылдакчыларының уруглары-биле кады үргүлчү ойнап тургаш, орустап чугаалап өөрени берген. Оол чүгле 14 харлыында бижикке өөренир аргалыг болган, а 16 харлыында почта чериниң аъттарын кадарып ажылдай берген. Оон ийи чыл хире болгаш шеригже келдирти берген. Шериг албаның пулемётчиктер ротазының командири болуп доосхан. Тулчуушкуннарга эрес-дидим боорга, эш-өөрү ону «Батор» деп шолалап алганнар. Ол дээрге маадыр дээни ол. Моол шериглерниң аразынга бодунуң дидими, шынчы чоруу дээш туруштуу-биле улуг алдар-хүндүнү ол чедип алган.

1918 чылда Сухэ-Баторну Урганың типографиязынче ажылдадып чоруткан. Ол үеде Улуг Октябрьның тиилелгезиниң дугайында медээ Моолга дыңналып келген. Ол медээни Сухэ-Батор улуг өөрүшкү-биле хүлээп алгаш, аңаа ёзулуг бүзүреп, даянып болур күш ол-дур дээрзин билип каан. Сухэ-Батор шынчы патриоттарның бөлүү-биле кады революсчу бөлгүмнү тургузуп алган. 1920 чылдың июньда Моолдуң араттың намы дээр политиктиг организацияже ол каттыжып кирген. Ол намның сорулгазы болза, ажылчы чоннар массаларының түрегдел-качыгдалын болгаш кижини кижи дарлаар чорукту узуткаары, ол ышкаш чурттуң хамаарышпас чоруун чедип алыры турган.

РКП(б)-биле харылзааларны тургузары болгаш моол улустуң хосталгалыг демиселинге дузалаар дугайында дилегни Совет чазакка кылыры-биле Сухэ-Баторну болгаш бодунуң өске-даа төлээлерин Моолдуң намы Совет Россияже чоруткан.

Оон Моолга дедир ээп келгеш, Сухэ-Батор Моолдуң соңгу районнарынга партизан отрядтарын тургузуп, Моолдуң революсчу шериин үндезилеп эгелээн. 1921 чылдың мартта намның Программазын хүлээп алганы Моолдуң араттың намының I тургузукчу съездизинге Сухэ-Батор ТК-ның кежигүнүнге соңгуттурган. Удаваанда ону улустуң революсчу чазааның шериг министринге болгаш кол командылакчызынга томуйлаан. Сухэ-Баторга удурткан революсчу шериглер Моолче халдаан кыдат милитаристерге болгаш генерал Унгерниң ак гвардейжилеринге удур шавар халдаашкынны калбартып турганнар. РСФСР-ниң Кызыл Армиязы Моолдуң улусчу шериинге акы-дуңма дузаламчыны чедирген. 1921 чылдың чайынында Унгерниң ак гвардейжилери чылча шаптырган.

Революция тиилээн соонда Сухэ-Батор шериг министриниң болгаш кол командылакчының албан дужаалынга хевээр артпышаан, улусчу армияны быжыглаарының болгаш бодунуң чуртунуң кызыгаарын камгалаарының хереэнге хөй чүүлдерни кылган. 1921 чылдың ноябрьда Сухэ-Батор чазак делегациязының составы-биле Москвага келгеш, Моол биле РСФСР-ниң аразынга найыралчы харылзааларны тургузар дугайында дугуржулгага ат салган болгаш В. И. Ленин биле ужурашкан. Ол ужуражыышкын үезинде В. И. Ленин Моолга чаа амыдыралды тургузарының дугайында чамдык принципиалдыг чүүлдерни саналдаан.

Унгерниң ак гвардейжилерин чылча-шаварынга идепкейлиг киришкени дээш 1922 чылда Сухэ-Батор совет Кызыл тук орден-биле шаңнаткан.

Моол улустуң ол алдарлыг оглу 1923 чылда мөчээн.

Сухэ-Батор революцияның хереэн калбаа-биле уламчылап, улусчу эрге-чагырганы улам быжыглаарын моол улуска чагаан. Ол чагыгны моол улус амыдыралда боттандырып турар. Моол Арат Республика совет улустуң болгаш социалистиг чурттарның өске-даа улустарының акы-дуңма дузаламчызының ачызында хөгжүлдениң капиталистиг оруун оюп эрткеш, амгы үеде социалистиг тургузуушкунунуң шиитпирлиг үе-чадазынче кирген.

Чүгле сөөлгү он чыл дургузунда акы-дуңма улустарның дузаламчызы-биле Моолда 130 үлетпүр бүдүрүлге черлери тургустунган. Ам МАР-да он бир минута иштинде бүгү 1922 чылда бүдүрген чүүлдер хире хемчээлдиг үлетпүр продукциязын кылып бүдүрүп турар апарган. Бо бүгүнүң түңнелинде моол улустуң культуразы бедип, республиканың экономиказы улам хөгжүп турар.

Уттундурбас ужуражылга

Маньчжурларны Моолдан үндүр сывырыпканының соонда, 1911 чылда, ынчангы Иштики херектер министерствозунга ажылдап турган болгаш Хажирбуланның шериг гарнизонунуң сайыттарын ынаар-мынаар бо-ла үдээр турдум. Аъттыг шериглерниң аразындан бир узун, мөге-шыырак аныяк оол эрес-дидим, кашпагай чоруу-биле өскелериниден ылгалып турган. Ооң дугайын чон аразында мактап чугаалажып, харын-даа ону улуг угаанныг кижи деп санап турган. Ол аныяк оолду Сухэ деп адаар.

1917 чылда бистиң чуртувустуң мурнуу-чөөн кызыгаарынга болган тулчуушкуннарга эрес-маадырлыг чоруу дээш Сухэге батор (маадыр) деп бедик атты тывыскан. Ооң соонда Сухэ-Баторнуң ады чер бүрүзүнге дыргып барган.

1919 чылда Сухэ-Батор Ургага (амгы Улан-Батор хоорайга) революсчу бөлгүмнү тургускаш, кыдат болгаш моол феодалдарга удур чоннуң хосталгалыг шимчээшкинин баштай берген.

Кыдат эжелекчилер болгаш ак гвардейжи интервентилер-биле тулчуушкуннарга хөй удаа тиилелгелерни чедип ап турган улусчу шеригниң дайынчыларының 1921 чылдың июнь айда Урга хоорайга чедип келгени — бүгү чоннуң улуг байырлалы болган. Булут дег доозун-довуракты доюлдурбушаан, Сухэ-Баторнуң шерии найысылалдың барыын талакы кезээн таварты хоорайже кирип келген. Уткуп турганнарның кичээнгейин ак чыдыы тоннуг, довурзак бөрттүг узун болгаш шилиндек магаботтуг кижи хаара туда берген. Орук дургаар чыскаалдыр турупкан улусче, ол дээрде клискээн кызыл туктуң адаандан, дозур кара карактары-биле көрбүшаан, хүлүмзүрүп чораан. Чыылган чон эң-не чоок болгаш хүндүлүг кижизи — Сухэ-Баторну дораан-на танып, билип кааннар.

Сухэ-Батор-биле баштайгы ужуражылгамны кажан-даа утпас мен ийин. Бис ооң-биле ужуражырда нояннар-биле ужуражып турганывыс дег, бар-ла шаавыс-биле каастанып кеттинип алган бис. Дошкаларлыг бөрттер кеткеш, шыва тоннарның кырындан кандааза кедип алгылаан бис. Мооң мурнунда улуг дужаалдыг кижилер-биле ужуражырда негеттинер бүгү-ле дүрүмнерни сагаан бис. Ам ону сактып келгеш каткым келир ийин.

Кол командылакчы-биле канчаар экилежип-мендилешсе экил дээрзин үргүлчү бодап турган мен. Ынчалза-даа Сухэ-Батор номчуттунуп органы столундан хүлүмзүрбүшаап тургаш, «мынчаар мендилежир чоор» дээнзиг, мээң холумну дыңзыы-биле туткаш, чоогунда сандайга олурарынче мени чалады. Сухэ-Батор шайны боду биске куткаш, оон таакпылашты. Ооң соонда бистиң сүрээдээшкинивис чоорту чиде хона берди. Шак ындыг хүлээп алыышкын меңээ чиктиг ышкаш сагындырды, чүге дээрге, мооң мурнунда кандыг-бир ноян кижи көстүп келген болза, дискек кырынга олуруп, черге чедир мөгеер турган болгай бис. Революцияның баштыңчызы кижи-биле нояннарның аразында улуг ылгалдың барын ынчан эскерип билген мен.

Ооң бөдүүн, чүректиң ханызынга чедип турар сөстери сагыш-сеткилдиң ханызынга артып калыр болду. Улусчу шеригниң эртип келген кадыг-берге шылгалдаларының болгаш даштыкы эжелекчилер-биле демиселге бистиң чоңга Россияның деңнеп четпес ачы-дузазының дугайын Сухэ-Батор биске чугаалап берди. Амыдыралды көрген, эртем-билиглиг кижи чонунуң демиселинге бүгү күжүн харам чокка берип, олар-биле кады аас-кежик дээш демисежир ужурлуг дээрзин Сухэ-Батор меңээ ажыы-биле чугаалады. «Бир эвес кижиде быжыг күзел, шиитпирлиг чорук бар болза, ол чүнү-даа чедип ап болур ужурлуг»—деп, Сухэ-Батор уламчылады. Ынчан революцияның улуг баштыңчызы: «Революцияның, чоннуң хереэнге бодуңарның бүгү күжүңерни харам чокка бээр боор дээрзинге силерге бүзүрээр-дир мен» деп, меңээ ол чугаазының төнчүзүнде чугаалаан чүве.

Бистиң Сухэ-Батор-биле ужуражылгавыс ийи шак үргүлчүлээн. Удаваанда амгы Сухэ-Батор аттыг шөлге бүгү улустуң митингизи болуп эрткен. Сухэ-Батор Улусчу революцияның тиилелгезин байырлалдыы-биле чарлап дыңнаткан. Бир-ле дугаар хосталганы алган моол улус ол медээни улуг өөрүшкү-биле уткаан.

Митинг соонда, Улусчу шеригниң дайынчыларының параады болган. Аңаа аъттыг шериглерниң өөредилгелиг чыскаалы кончуг көрүштүг, солун болган чүве. Ылаңгыя Сухэ-Батор аъттыг шеригниң тускай мергежилгелерин аваангыр, кашпагайы-биле көргүзүп, аъдындан дүже халааш карак чивеш аразында ээеринге катап олуруп, өске-даа нарын, берге көргүзүглерни кылып, селемени ажыглап билириниң уран аргаларын чоңга бедик мергежил-биле көргүскен. Ооң аваангызын, уран-мергенин, кашпагайын ынчан чон улуг сонуургал-биле магадаан.

Баштайгы революсчу чазакты тургусканының соонда мен ол чазактың секретарынга соңгуткан мен. Сухэ-Батор-биле улам-на чоокшулажып, ол ёзулуг шынчы, шиитпирлиг, негелделиг, кажан-даа чүве утпас кижиниң дугайын улам ханы билип алган мен.

1922 чылдың эгезинде Сухэ-Баторга хуралдың доктаалынга ат салдырары-биле чеде берген мен. Ол ону кончуг хынамчалыг номчуп көргеш, ийи-үш сөстү немээрин менден дилээн чүве. Ооң сагындырыын херекке албайн барган мен. Бир чыл эрте бергенде ол документ Сухэ-Баторнуң холунга база катап кире берген. Мээң эдер ужурлуг турган черимге чеде бергеш, ол номчуурун соксап кааш, менче шыңгыы көргеш: «Мээң сагындырыымны кичээнгейге албайн барганыңар ол бе? Хензиг чүвени безин хынамчалыг көөр ужурлуг. Бичии чүве улуг, чуга чүве чоон апаарын канчап билбес силер. Ийи-үш сөстү херекке албаан-дыр силер, олар хамык чүвениң утказын өскертип болур турган-дыр» деп, чугаалаан чүве. Ол меңээ эки өөредигни берген. Ол чугааның соонда мен ужук, сөс бүрүзүн кичээнгей чок эрттирбес апарган мен.

Галсангийн
НАВААННАМЖИЛ.

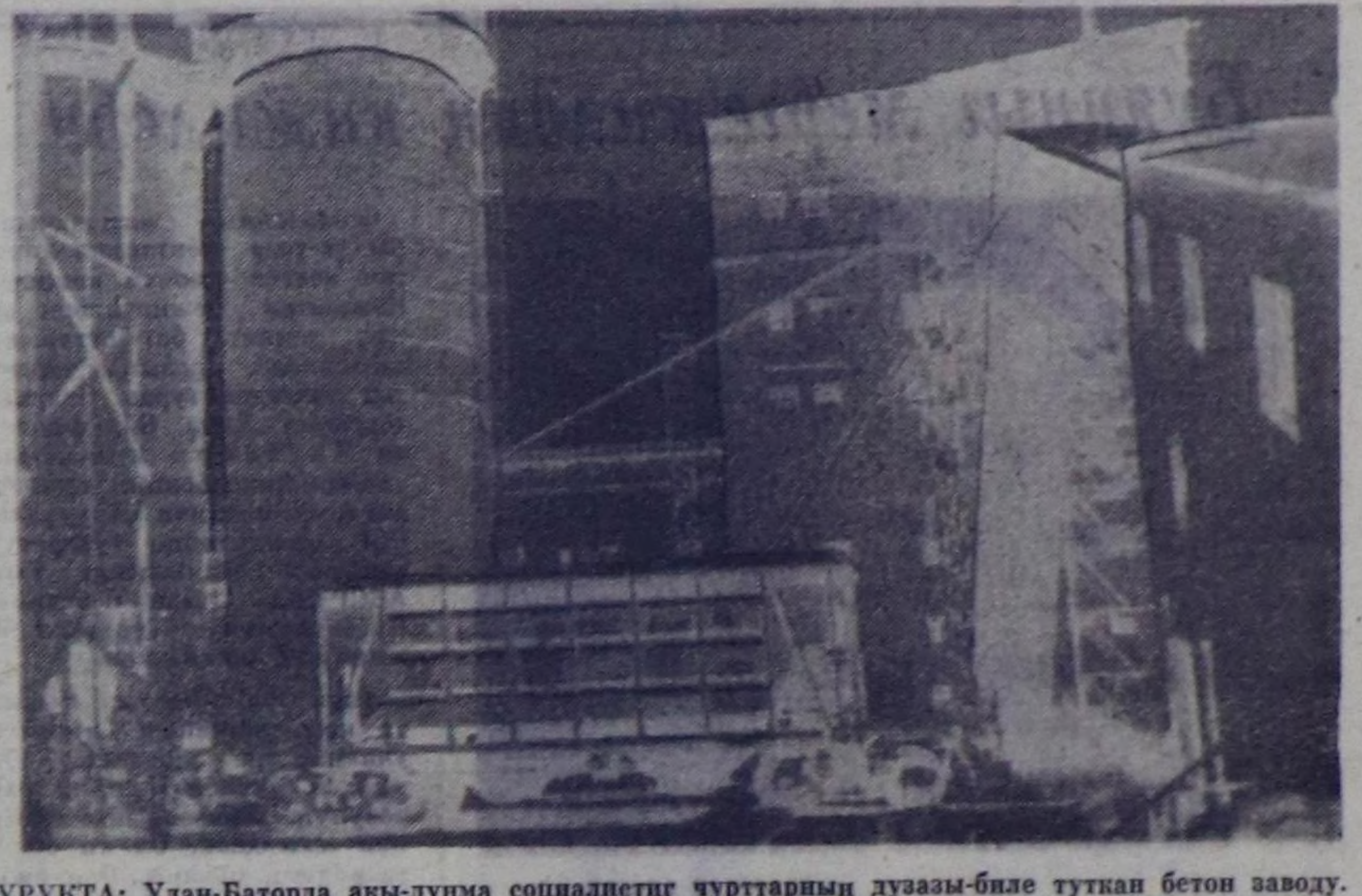

ЧУРУКТА: Улан-Баторда акы-дуңма социалистиг чурттарның дузазы-биле туткан бетон заводу.

НАЙЫРАЛ ДУГАЙЫНДА НОМ

Иркутскиниң ном үндүрер чери «Найыралдың чалгыы» деп төөгү-публицистиг очерктер номун чырыкче парлап үндүрген. Ук номда Иркутск областың болгаш МАР-ның улустарның аразында найыралының улам быжыгып турарының дугайын бижип турар. Моолдуң улусчу революциязының киржикчилериниң, хоочун коммунистерниң сактыышкыннарын болгаш архивтиң хөй санныг материалдарын ында кииргген.

Ылаңгыя 1920 чылда моол революсчуларның Сухэ-Баторга болгаш Чойбалсанга удурткан делегациязының Иркутскиге келгенин, Унгерниң ак шериглеринге удур моол болгаш сибирь партизаннарының ниити бир демниг демиселин тодаргайы-биле бижип турар.

С. КУУЛАР.

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

Моол улустуң шынчы оглу Сухэ-Баторнуң төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болганынга тураскааткан делгелге дүүн республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң совет тургузуг залында ажыттынган. Делгелгеде моол улустуң национал хептери, бистиң кожаларывыс — моол аймактарның төлээлериниң совет өңнүктеринге берген белектери, МАР-да социалистиг чаартылгаларны көргүскен хөй санныг фото-чуруктар, өске-даа экспонаттар бар.

В. ЧАЛБАА,
музейниң ажылдакчызы.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

МЕНДИ АЛДЫНГАН

● **ХАНДАГАЙТЫ.** Телефон-биле). Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында ниитиниң малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни Өвүр районнуң хойжулары алган. Ону күүседир дээш ажыл-ишчилер кызымак ажылдап турарлар.

Бо хүннерде колхозтарда болгаш совхозта хой оолдап турар. Январь 29-та медээ ёзугаар алырга, районда ниитизи-биле 5721 хой төрээн, оларның хураганнары менди. «Торгалыг» совхозтуң дирекциязы, партия, комсомол, профэвилел комитеттери малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырынга хынамчалыг белеткенген. 60 хире аныяктарны сакманщиктеп ажылдаары-биле коданнарже чоруткан. Амгы үеде совхозта 3156 хой төрээн, ооң төлү онча-менди доругуп турар. Ылаңгыя Кара-Тал хойжу бригадазының малчыннарының көргүзүглери эки.

Малчыннарның кодан бүрүзүнде сиген, көк сула чедиртинген. Ол ышкаш дус, суг-биле хандырып турар.

Бо чылдың январь 24-те СЭКП райкомунуң бюрозунга садыгның, кижи эмнелгезиниң, амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларының мал оолдаашкынының үезинде сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан болгаш малчыннарже үнүүшкүн кылырының графигин бадылаан. Ол ёзугаар лекторлар, садыгның, кижи эмнелгезиниң, амыдырал хандырылгазының ажылдакчылары районнуң ажыл-агыйларының хойжуларын чоокта кезип, боттуг дузаны чедирип, лекция, беседаларны чоруткан.

Д. ООРЖАК,
СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

* * *

● **ТЭЭЛИ.** Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозта мал кыштаглаашкынының байдалы эки. Хойжулар мал ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киржип, ооң негелделерин күүседиринче кичээнгейни угландырган.

Амгы үеде ажыл-агыйның коданнарында хой кидин түлүк төрүп турар. Ниитизи-биле 3400 хой оолдаан оон 3497 хураганны алган. Кадарчылар Салчак Оскур, Салчак Тойбу, Хомушку Чечектиң коданнарында хөй хой төрээн. Оларда сестен чээрби беш чедир хой ийистээн. Хураганнар менди доругуп турар.

Хойжуларның коданнарын мал чеми, суг-биле четче хандырган.

Малчыннарга тускай эртемниглер болгаш быжыглаан агитаторлар, политинформаторлар лекция, беседаларны доктаамал чорудуп турар.

Е. ДАРТАН-ООЛ.

* * *

● **МУГУР-АКСЫ.** Мөңгүн-Тайга районнуң «Малчын» колхозтуң № 2 хойжу бригадазының коданнарының девискээринде хар улуг. Ынчалза-даа кадарчылар малды кыштан хүр ажырарының бүгү хемчеглерин ап келген түңнелинде ниити байдал багай эвес.

Бригаданың хойжуларында эң-не харысалгалыг ажыл—хой оолдаашкыны бо хүннерде чоруп турар. Баштай төрээн 3500 хойдан 3502 хураган менди алдынган. Доңгак Калдарның коданында 260 хой оолдаан, оон төлү онча-менди доругуп турар. Кадарчылар Дүгер Даржаа, Иргит Адаш, Борарган Каң-оол оларның коданнарында төрээн хойларның хураганнары чаңгыс-даа баш хораваан.

Колхоз баштаар чери, партия комитеди, көдээ Совет кыштаглаашкынны организастыг эрттирериниң, малдың чаш төлүн менди камгалап алырының хемчеглерин алган. Кодан бүрүзүнде сакманщиктерни быжыглаан, кыштаглаашкынның байдалын доктаамал хайгаарап, боттуг дузаны чедирип турар.

Л. МИХАЙЛОВА.

ДХМ-ниң дыңнадыы

ХАНОЙ. (СЭТА). АКШ-тың президентизиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы доктор Г. Киссинджерниң Ханойга келир деп турар дугайында ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң парлалгага дыңнадыын Ханойга тараткан.

Дайын сөөлүнде ийи чурттуң аразында харылзааларның айтырыгларын болгаш ийи таланың сонуургап турар өске-даа айтырыгларын Вьетнам Демократтыг Республиканың чазаа-биле чугаалажыр дээш, Американың Каттышкан Штаттарының президентизиниң дузалакчызы доктор Киссинджерниң Ханойга 1973 чылдың февраль 10-дан 13-ке чедир келир дугайында Вьетнам Демократтыг Республика биле Американың Каттышкан Штаттары дугуржулганы чедип алган»— деп, дыңнадыгда чугаалаан.

Делегей бо хүннерде

БЫЖЫГ. ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң найысылалынга Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң ТК-зының онза пленуму болган. Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында Дугуржулганы ол пленумга чугаалашкан.

Пленумну ВДР-ниң президентизи Тон Дык Тханг ажыткан. Вьетнам улустуң тиилелгези акы-дуңма чурттарның улустарының делегейге эп-сеткил каттыштырылгазының, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң, делегейге тайбыңны болгаш чөптүг чорукту үнелээр бүгү кижилерниң база тиилелгези болган деп демдеглээш, ол тиилелгениң дугайын Тон Дык Тханг чугаалаан.

Вьетнам улус сырый каттыжыышкынының кажангызындан-даа артык күштелдирер, доктаамал серемчилелдиг турар, чедип алдынган тиилелгелерни бүгү хемчеглер-биле быжыглаар ужурлуг деп, Тон Дык Тханг медеглээн. Мурнуу Вьетнамга үр тайбыңны камгалаарын, хамаарышпас догуннаашкынны, демократияны боттандырарын болгаш төрээн чуртту тайбың каттыштырарынче бурунгаарлаарын барымдаалааш, ол документиге ат салган бүгү таларның дугуржулганы хүндүлээрин олардан шиитпирлиг негээри эргежок чугула деп, ВДР-ниң президентизи демдеглээн.

Ада-чурттуң мурнуу талада чону чаңгыс эптиң чаагай чаңчылдарын барымдаалап, эртнен үениң чөрүлдээлерин ажып эртер, тайбың, демократия болгаш национал чөпшээрежилге дээш каттышкан демиселди чорудар дээрзинге бүзүрелдиин Тон Дык Тханг илергейлээн.

ВДР-ниң президентизи экономиканы катап тургузарынче болгаш хөгжүдеринче, национал камгалалды быжыглаарынче, социалистиг Соңгу Вьетнамны улам хөгжүдеринче соңгу таланың улузун кыйгырган.

• Национал медерелдиивисти илергейлеп, Ада-чуртувустуң чонунга хамаарышкан хүлээлгевисти удуртулга болдургаш, тайбың, чаңгыс аай, тускай хамаарышпас демократтыг болгаш чечектелген Вьетнамны тургузары дээш демиселди чорудар бис деп чугаалааш, Тон Дык Тханг Ада-чурт фронтузунуң сорулгаларын тодаргайлап айыткан.

Пленумга ВДР-ниң чазааның Премьер-Министри Фам Ван Донг болгаш ВДР-ниң Национал хуралының Доктаамал комитединиң Даргазы Чыонг Тинь база чүве чугаалаан. Пленум чаа байдалга Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң сорулгаларының дугайында резолюцияны бир үн-биле хүлээп алган.

ДУГУРЖУЛГАНЫ ҮРЕП ТУРАРЫНГА УДУР

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Демократтыг Республиканың, Мурнуу Вьетнам Республиканың Даштыкы херектер министерстволарының төлээлекчилериниң база Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң командылалының төлээлекчизиниң медеглелдерин «Нян зан» солун Париж Дугуржулгазын Каттышкан Штаттар биле сайгон администрациязының чөрчүп үреп турарын шыңгыы буруу шаап тур бис» деп эгелиг кылдыр парлап үндүрген.

Дайылдажырын соксадыры күштүг болган соонда сайгон администрациязы Мурнуу Вьетнамның хосталган хөй-хөй районнарынга удур шавар халдаашкыннарны чорудар дээш ужар чүүлге, танкыларга болгаш артиллерияга деткиткен, улуг-улуг армия күштерин дораан мобилизастаан деп, ылаңгыя ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизиниң медеглелинде чугаалаан.

Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында Дугуржулга күштүг болган соонда, январь 28-те эртенгиниң 9 шак хиреде Сайгоннуң далай чадаг шериглери Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның контролунда турар Кыавьет хемден мурнуу талада Куангчи можунуң девискээрлерин эжелеп алыр деп оралдашкаш, дайын чорудулгаларын уламчылаан.

Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң контрольдап турары Тайнинь деп можу төвүнүң девискээринге болгаш транспорт аргыжылгазының хөй-хөй участоктарынга база ол-ла үеде сайгон шериглери боолаашкынны үргүлчүлеп турган. Тайбыңның катап тургустунганы-биле холбаштыр МВР-ниң туктарын киискидип алгаш шуужуп чораан хемелерни база чурттакчыларлыг черлерни Сайгоннуң шериг-агаар күштериниң самолёттары боолаан деп, МВР-ниң Революстуг түр чазааның төлээлекчизиниң медеглелинде чугаалаан.

МВР-ниң Даштыкы херектер министерствозу дугуржулганың [illegible]-биле үреп турар ол [illegible] бүгү буруу шаапкан болгаш Дугуржулганы хүндүлээрин база шыңгыы барымдаалап сагыырын, бүгү дайын чорудулгаларын доп-дораан соксадырын болгаш МВР-ниң Революстуг түр чазааның контрольдап турар девискээрлериндеп шериглерин үндүрерин, ол ышкаш дайылдажыышкын соксадыр болгаш кыртышкан шериг комиссиязының дугайында протоколдуң кол негелделерин шыңгыы сагыырын АКШ-тан база сайгон эрге-чагыргазындан негээн.

Улусчу чепсектиг күштерниң бүгү доктаамал болгаш чер-черде кезектери, салбырлары база партизан отрядтары командылалдың дужаалын барымдаалааш, дайылдажыышкын чорударын ылапла дугуржулгада айыткан шакта болгаш бүгү Мурнуу Вьетнамга соксаткан.

Ындыг турбуже сайгон шериглери ол үеде хосталган районнарга удур шавар халдаашкынныг хөй-хөй дайылдажыышкыннарны чоруткан болгаш дерзии үүлгедиглерни кылган деп Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң командылалының төлээлекчизиниң медеглелинде демдеглээн.

«Хосталганың улусчу чепсектиг күштери дугуржулганы шыңгыы сагып турары-биле чергелештир тайбыңны деткиири дээш бүгү улус-биле кады демисежир, хосталган районнарны, чоннуң амы-тынын болгаш өнчү-хөреңгизин камгалаар, дайзынның чедип алдынган дугуржулганы чөрчүп үрээринче угланган хамык бодалдарын болгаш үүлгедилерин сойталаарынга бүрүн шиитпирлиг—деп, ол медеглелде чугаалаан.

К. Вальдхаймның

медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА)., КНО-нуң Уставынга ат салган үеден бээр чээрби беш чыл эрткен турда безин делегейниң аңгы-аңгы диптеринде миллион-миллион кижилер тускай хамаарышпас хөгжүүр болгаш бот-башкартынар эргези чок чурттап турар-дыр. Ооң-биле моон соңгаар эптежип болбас деп колониалдыг чурттарга болгаш улустарга тускай хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында декларацияны боттандырар талазы-биле тускай комитеттиң Нью-Йоркка ажыттынган сессиязынга КНО-нуң чиңгине секретары Курт Вальдхайм медеглээн.

Боттарының эрге-шөлээзи болгаш хамаарыжылга чок догуннаары дээш демисел чорудуп турар африкан улустарга көргүзер дузаламчызын КНО улам улгаттырар ужурлуг деп, К. Вальдхайм демдеглээн. Каттышкан Нациялар Организациязы Африканың чаңгыс эп организациязы-биле сырый дем каттыштырып ажылдап тургаш, тускай хамаарышпас догуннаар эргени колония чурттарга болгаш улустарга тыпсыр дугайында декларацияны бүрүн боттандырарын чедип алырынче чүткүлүн салыр деп, Курт Вальдхайм чугаалаан.

ЛАОС. Улустуң хосталга шерииниң дайынчылары барыын үзелдиг шериглерге болгаш генерал Ванг Пастың «тускай күштеринге» удур челиишкинниң-биле тулушпушаан, оларның дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг когаралдарны таварыштырып турар.

ЧУРУКТА: Улустуң хосталга шерииниң дайынчылары тулчуушкуннар аразында чапсар үезинде.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

«ООҢ АДЫН СУХЭ-БАТОР ДЭЭР»

Көрүкчүлерниң сонуургалын хаара туткан «Ооң адын Сухэ-Батор дээр» деп фильм экранче үнгенинден бээр 31 чыл болур. Бо кино Довженко, Эйзенштейн оларның улуг дузазы-биле совет кино школазынга төрүттүнген. 1921 чылда Моолга улусчу эрге-чагырганың тургустунганының дугайында фильмниң темазының болгаш стилиниң национал онзагай чүүлдерин, төөгүте үндезилеп тургузарынга Зархиниң, Хейфицтиң болгаш Нацагдоржунуң салыышкыны улуг. Эрткен үжен чылдар дургузунда «Ооң адын Сухэ-Батор дээр» деп фильм моол уран чүүлде бирги черни ээлеп, бодунуң ужур-утказын. ам-даа чидирбээн.

Кинофильмде Моолдуң улусчу революциязының төөгүзүнде бижиттинген фактыларны, болуушкуннарны ажыглаан. Ында моолдуң революциязының баштыңчызы, Моолдуң Араттың Революстуг намының үндезилекчизи болгаш удуртукчузу Д. Сухэ-Баторнуң овур-хевирин бир дугаарында тургускан. Фильмниң тургузукчулары ол овур-хевирни чоннуң билири-биле тургускан. Кол рольдуң күүседикчизи ССРЭ-ниң улустуң артизи Лев Наумович Свердлинниң аңаа салыышкыны улуг.

Свердлинниң артисчи бедик мергежили, А. Г. Зархиниң болгаш И. Е. Хейфицтиң режиссёржу чогаадыкчы чоруу ол кинону чоңга чоок, билдингир болдурган, Сухэ-Баторнуң овур-хевирин тургусканы — Л. Свердлинниң чогаадыкчы улуг чедиишкини деп санаар. Ол маадырның характеринде кижиниң тура-соруун, чаагай сорулгазын, тывызык, угаангыр, маадыр, кижизиг чоруун, чуртталгага ынаан, чөптүг эвес чорукту көөр хөөн чогун артист көргүзүп шыдаан. Өске ойнакчылар ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. К. Черкасов (Унгерн барон) болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. В. Грибков (Камбо), моол театрның шии артистери Ц. Цэгмид, Н. Цэгмид, Цевээн, Цэрэдулам, Гэлэгдорж, Равдан болгаш өскелер-даа база багай эвес ойнааннар. В. И. Ленинниң овур-хевирин ССРЭ-ниң улустуң артизи М. М. Штраух тургускан.

Фильмниң канчаар тургустунганын номчукчу сонуургаар боор. Ынчангаш ону тургузарынга киржип турган чамдык артистерниң чугааларын мында киирген. Моол Арат Республиканың улустуң артизи Н. Цэгмидтиң чугаалааны болза:

— Совет театрның болгаш кинонуң сураглыг артистери Черкасов, Свердлин, Грибков оларның киришкени «Ооң адын Сухэ-Батор дээр» деп фильмни тургузарынга киришкенивис мээң салгалымның моол артистеринге улуг школа болган. Ылаңгыя Лев Свердлинниң дугайында чылыг сөстерни чугаалаксадым. Моолдуң улусчу революциязының баштыңчызының овур-хевирин, угаан-бодалын, чоннуң дайзыннарын көөр хөөн чогуп, эрес-дидимин көргүзер дээш ол шудургу ажылдаан. Фильм экраннарже үнгенден бээр үжен чыл ажыг үе эртсе-даа, Свердлинниң тургусканы Сухэ-Баторнуң овур-хевири ам-даа чоннуң угаан-бодалындан уттундурбаан. Овур-хевири Сухэ-Баторга дөмей болзун дээш артист деңзизин үжен килограмм чедир чиигедип, кончуг нарын гримни ажыглап турган. Моол улустуң чаңчылдарын шиңгээдип алыр дээш артист улуг күженишкиннерни үндүрген. Ооң түңнелинде артист Свердлинниң бүгү шимчээшкиннери, бодун ап чорууру моолдардан бичии-даа ылгал чогун фильмден көрүп болур.

Амгы үеде кино режиссёру, Моол Арат Республиканың уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, ынчан ол фильмни тырттырып турар үеде режиссёрнуң ассистентизи боол ажылдап турган Болд болгаш ынчан фильмде бөдүүн арат херээженниң ролюн ойнап турган, ам Моол Арат Республиканың алдарлыг артизи Бадамгарав олар мынчаар сактып чугаалааннар:

— 1941 чылдың чазынында Ленинградтан чээрби хире кижи составтыг совет кино бөлүү Моолга чедип келген. Кино тырттырар дээн черивис Буян-Тухайның соңгу талазында бир черге доктаагап бис. Маңаа турувуста, Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Кинону тырттырары доосту бээрге, Совет Эвилелинче Ташкентиже чоруткан бис. Аңаа фильмниң арткан чуруктарын кылдывыс.

Бо дээрге бистиң киришкенивис, баштайгы уран-чечен фильм болур.

Фильмни тургускан чогаадыкчы бөлүктүң кижи бүрүзү ону черле утпас. Ол моол кино уран чүүлдүң дыка хөй амгы алдарлыг ажылдакчыларының кинога ажылдаарынга школа болган.

Т. ГАЛМАНДАХ.

ТӨРЕЛ ЧОН БИС

Ленин биле Сухэ-Батор ужуражып,
Идегелдиг найыралдың чечээн тарып
Моол, совет кижилерниң кезээ мөңге
Бодал-сеткил, эчис соруун тудуштурган.
Адаларның нээп берген оруу-биле
Акы-дуңма ийи чурттуң улустары
Депшилгениң, демниг иштиң кызыл тугун
Теңдиш кылбайн холда туткан базып олур.

О. АРАКЧАА.

Комбинатта чөвүлел

Кызылдың Раскова аттыг дааранылга комбинадының херээженнер коллективи дээри чөп. Ында 270 ажыг херээженнер ажылдап, олар тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының күш-ажылчы ээлчээнче кирипкен. Ында херээженнер чөвүлели (даргазы К. Лебедева) хоорайда эки ажылдыг чөвүлелдерниң бирээзинге санадып турар. Чөвүлелдиң кежигүннери культура-массалыг ажылдың, уруглар кижизидилгезиниң, чуртталга-амыдыралдың болгаш бүдүрүлгениң секцияларында түс бүрү быжыглаттынган, активке даянгаш, ажылды башкарып турар.

Комбинатта 126 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты төлептиг эдилеп турар, а 42 кижи мергежил талазы-биле эң эки атты алган. Ол атты кызымак, ак сеткилдиг күш-ажылы-биле чедип алганнар. Комбинатта беш бригада бар, олар аразында чарыштыг. Ооң түңнелиниң ай санында үндүрүп турар. Эштер Макарова, Шевченко оларның удурткан № 3, 1 бригадаларның ажылы мактаалдыг.

Ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип турар, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг херээженнер коллективте хөй. Ындыгларга № 3 бригададан Е. Борбак-оол, П. Верещагина, № 4 бригададан Р. Сумба, № 1 бригададан Н. Карманова болгаш өскелер-даа хамааржыр. Ол ышкаш бо бүдүрүлгеге 20 чыл ажылдаан Ксения Лебедева, Валентина Акулова ышкаш хоочун ажылчыннарны мактаары өөрүнчүг.

Галина Яковлевна Акатиева каш чыл улаштыр херээженнер чөвүлелиниң даргазынга соңгудуп, ажылга организакчы, идепкейлиин көргүзүп келген. Ол майыкты өске дүжүрүп кылыр цехте ажылдап турар. Ында ажылдап турар кижи чазыг кылып болбас ужурлуг. Чүге дизе, платьениң хөйлеңниң, халаттың дээш оон-даа өске бүгү даарап, бүдүрүп турар продукцияның шывары, ооң чараш, шевери ол цехтиң ажылындан хамааржыр. Продукцияның эгези аңаа төрүттүнер. Бир эвес бо цехтиң кижилери бичии-ле, каш сантиметр чазыг кылыр болза он-он, харын-даа чүс-чүс метр пөс үрелир апаар. Ынчангаш ында эң-не бедик мергежилдиг кижилер ажылдап турар. Хөй чылда эки ажылы дээш Г. Акатиева Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Партияның хоорай комитединиң, комбинаттың дирекциязының мактал бижиктери-биле база шаңнаткан. Ам ону коллектив кежигүннери профэвилел комитединиң даргазынга соңгуп алган.

Комбинатта комсомол организациязы болгаш херээженнер чөвүлели школа-биле быжыг харылзаалыг. Коллектив кежигүннериниң кайы-бирээзиниң уруглары багай өөренир, чурум үрээр болза ол-ла дораан ооң ада-иези-биле беседалажып, урругларны эде кижизидериниң хемчээн алыр. Олар шефтеп турары № 4 школага дузаны чедирип, белек кылдыр баян садып берген. ССРЭ-ниң 50 чыл болган оюн таварыштыр школачыларга 15 нацияның костюмнерин база даарап берген. Школа-биле комбинаттың комсомолчуларының каттышкак хуралы кайы-даа талага солун, ажыктыг болуп эрткен.

Эрткен чылын найырал, делегей байдалының дугайында, медицина талазы-биле болгаш өске-даа янзы-бүрү темаларлыг элээн каш лекцияны, беседаны, кежээлерни организастаан. Крупская аттыг библиотеканың ажылдакчылары-биле кады «Ажыл хүнүнүң үнези» деп кежээни кылганы солун болган.

Дааранықчылар төрээн хоорайының чаагайжыдылгазынга биче эвес улуг-хуузун киирип келгеннер. Бо чазын Каа-Хем кудумчузунда боттарынга быжыглаан участогунга 20 дос ыяшты олуртуруп, муң ажыг чечектерни тарыырын планнап алган. Дыштаныр хүннерде коллективтиг кинолап, театрлап, хаактап чаңчыккан. Ам февральда ГТО-нуң нормазын дужаарынга белеткенип турар.

Херээженнер чөвүлелдериниң аразынга калбарган социалистиг чарышка киришкеш, чөвүлел Кызыл хоорайда ийиги черни ээлеп, хоорайның хүндүлел дептеринге киир бижиткеш, 100 рубль-биле шаңнаткан.

Моон-биле кады четпестерни база айтыр херек. Комбинат эрткен чылын бүдүрүлге планын күүсетсе-даа, 1971 чылдың деңнелинге чедир ажылдаваан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс, продукцияның номенклатура аайы-биле планын база күүсетпээн, чылда 7,5 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Бүдүрүлгеде ажылдап турарларның хөй кезии 7—8—9 класс доосқан аныяктар, олардан чүгле 12 кижи кежээки школада өөренип турар. Аныяктарның ортумак билиин алырынче, техниктиг мергежилин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, ажыл төлевириң сайзыраңгайжыдарынче комбинаттың дирекциязы, партия, профэвилел организациялары кичээнгейни күштелдирери негеттинип турар.

Г. БАДЫ-САГААН.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

9:5 санга тиилээн

Москва «Динамозунуң» хоккейжилери чурттуң чемпионун илередириниң маргылдаазынга Свердловскиниң «Автомобилизи»-биле январының сөөлгү хүнүнде Лужникиге ужурашкаш, ону 9:5 санга тиилээн.

Оюннуң ийиги партынында москвачылар артык ойнакчылардыг-даа турган болза, бир шайбаны эрттирипкеннер. Ынчаарга «Автомобилист» дээрге бо маргылдаада эң кошкак деп санаттынып турар командаларның бирээзи. Эң ылангыя свердловчуларның камгалакчы ойнакчылары хөй частырыгларны кылгылаан.

Шайбаны кииргеннер: «Динамодан» — Мальцев (дөрт). Чичурин, Васильев, Титов, Назаров, Самочернов; «Автомобилисттен» — Рудаков (ийи), Краев, Мендубаев, Игашин.

(СЭТА-ның корр.).

ЧИТА ОБЛАСТЬ. Агинскиниң ча адар спортсменнериниң ат-алдары округтан-даа ырак черлерде нептерээн. Ол ындыг болур-даа ужурлуг. Чүге дээрге ында ча адары — спорттуң национал хевири болгай. Агинск округтуң Зугалай суурунда башкылап ажылдап турар Галина Архиповага агинчилер дыка чоргаарланыр. Галина — 1972 чылда чурттуң тулган чемпиону болган. Ам ол бо чылдың чаа маргылдааларынга белеткенип турар.

ЧУРУКТА: Г. Архипова.
Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу.

Буянның мергежилдиң кижилери

Столованың ажылдакчылары үе-үеде доктаамал ажылдап келген хоочун кижилер. Коллектив кежигүннери эптиг, демниг, бот-боттарынга дузалажып, аразында чарыштыг ажылдап турар. Оларның тергиини Анна Ойдуп-ооловна Чалбакай күш-ажылга үлегер-чижээ болгаш идепкейлиг хөй-ниитичи чоруу дээш ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Анна Ойдуп-ооловна Кызылда кооперацияның профтехучилищезин доосқаш, 1964 чылдан эгелеп Каа-Хем райпозунуң столовазынга поварлап ажылдаан. Ол ам бешки разрядтың повары. Ооң ажылында онзагай чүве — келген кижилерге эптиг-ээлдээ, сагыш човаңгыры. Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

ЧУРУКТА: А. Чалбакай.

Кызылдың «Улуг-Хем» ресторанының хоочун ажылдакчызы Владимир Ильич Ли Духуну «Повар болуп чаяттынган кижи» — деп, өөрү чугаалаар. Ол-даа чөп. Бодунуң күш-ажылчы оруун ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелеринге чем кылыкчызы болуп эгелээн. Оон бээр 44 чыл эрткен.

Владимир Ильич хөй чыл дургузунда янзы-бүрү аъш-чем кылыр талазы-биле бедик мергежилдиг мастер болуп, оон бүгү чажыдын билип алган. Ооң белеткээн чеми шынарлыг, амданныг.

Ли Ду-ху шагда-ла пенсиялаан. Ол хирезинде ам-даа ажылдап турар. Ам ресторанның эът цегиниң повары. Шалыпчы, ак сеткилдиг ажылы дээш хөй удаа шаңнал-макталга четкен.

ЧУРУКТА: В. И. Ли Ду-ху ажыл үезинде.

А. СОКУРОВТУҢ фотолары.

Чер иштиниң оруу

Амгы үеде Москваның чер иштинде оруу — метрозунуң узуну 156 километр чеде берген (96 станциялыг). Транспорттуң ол эптиг оруу-биле хүннүң-не беш миллион кижи аргыжып турар.

Метро ам амыдыралдың чарылбас кезээ апарган. Москва чурттуглар квартираның таарымчалыг байдалын чугаалаарда, ооң метро станциязындан кайы хире чоок турарын ыяап-ла айтыр.

Ак-көк демир-оруктар эң хөй кижи аргыжар шактарда безин бот-боттарының аразында ылгалы бир минутадан эвээш кылдыр, график часпайн шимчеп турар. Чер иштиниң агаарын 15 минутта болганда-ла чаартып турар. Дүн-хүн иштинде метро иштинче 400 миллион кубометр агаарны киир үрдүрүп турар.

Ленинград дээрге, ийи дугаарында метро тургустунган хоорай апарган. Ооң баштайгы шугуму аңаа 1955 чылда ажыттынган. Ооң соонда метрону Киевке тудуп эгелээн. Ынчаарга алдан чылдарның ортан үезинде метро Закавказьеге база коступ келген. Ынчан Тбилисиниң болгаш Бакунуң чурттакчылары ындыг эптиг болгаш шалыпкын орукту алганнар.

Ташкентиниң чонунуң саны ам бир миллион чедер чыгай берген, ынчангаш чоокку чылдарда аңаа база-ла баштайгы метро оруктары тургустуна бээр.

Ташкентиге чер иштиниң оруун Москвага төлевилеп кылган. Специалистер чер шимчээшкининиң, чер иштиниң суунуң-даа деңнелин барымдаалап төлевилелди тургусканнар. Ол ёзугаар кылган метро тос балл-күштүг чер шимчээшкинин тоовайн, шыдап эртер аргалыг. Метронуң станцияларын узбек национал утулаалар-биле каастап сиилбиир. Чер кырынга 40 градус изиг-даа турар үеде метро оруктарынга дыка сериин болур.

Украинаның хемчээл талазы-биле ийиги хоорайы — Харьковка бо беш чылда 10 километр метро шугуму база тургустунар.

Чоокку чылдарда ол ышкаш Горькийге, Новосибирскиге болгаш өске-даа хоорайларга метрополитенни тудар деп турар.

Рубен ШИРИНЯН.
(ПМА).

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Бистиң суурувус — Арыг-Бажы бойдус талазы-биле магалыг чараш булуңнарның бирээзи. Таңды-Уула сынының эдээнде, янзы-бүрү үнүштерге бүргеткен, ылаңгыя чайын онза көрүштүг, байлак чимистиг, тараалаң шелдүг — кижи чурттап-ла ханмас оран. Суур улам-на калбарып, чуртталганың, бүдүрүлгениң болгаш культура-амыдыралдың чаа тудуглары үргүлчү немежип, ооң чону база чыл бүрү көвүдеп турар.

Коммунистиг партияның, Совет чазактың бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга бараалгадып турарының ачызында чоннуң билии улам-на бедип, культурлуг негелдези улгадып турарын база айтыр херек. Арыг-Бажының чурттакчылары уран чүүлге хандыкшылдыг, массалыг хемчеглер, дыштанылганың, ужуражылганың кежээлерин организастаарынга идепкейлиг.

Арыг-Бажында көдээ клубту беш чыл бурунгаар Культура бажыны кылдыр эде организастап дерээни өөрүнчүг. Иштиделгем, фойэлиг, кино көргүзер залдыг, байлак ном фондулуг библиотека база бар, ажылчын өрээлдиг, сценазы таарымчалыг, ниити залында сандайлары четчир. Ону улам-на чаартып, Культура бажыңның кижизидилгениң болгаш дыштанылганың ёзулуг одаа болдуруру күзенчиг турган. Чоннуң ол бодалы амыдыралга чедимчелиг боттанмааны харааданчыг.

Бандыг-даа ажылдың чединишкиниг болуру организастыг удуртулгада, кижилер, кадрлар-биле ажылда. Улуг-Хая совхозтуң дирекциязы, ында ажылчын комитеди болгаш Көк-Чыраа көдээ Советтиң күүскому олче кошкак кичээнгей салып келген. Ажылды экижидери чүгле ооң эргелекчизин чаартып солууруунда эвес, ону өөредип мергежилдеринде, бот-харысалгазы бедидеринде, аңаа дузалаарында. Бо аразында чеже эргелекчи халапшаан дээр, оларның экизи-даа, четпези-даа, бар-ла, харын...

Мурнуку чылдарда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери доктаамал ажылдап, лекция, ужуражылга кежээлери, аныяктарның массалыг оюннары болуп, солун кинолар үнүп турган. Монгуш Кенин-Лопсаңның «Херээженниң чоргаарал» деп номун сайгарган база өске-даа темаларга эрткилээн конференциялар солун болган.

Культура бажыңы деп чазгай атты ам адаары безин эгенчиг апарган. Хамык сандайлары кеңгиреп үрелген, кандыг-даа дерилге немешпээн, көргүзүг агитациязы чок. Кино азы хурал болганда келгеннерге олурар сандайлар чедишпес. Оода чазаарда баяныыс безин чок. Чүгүла негелде, бөдүүн-даа айтырыг тургузарга: совхозтуң директору эш Куркутов, ажылчын комитединиң даргазы эш Шилимаа, көдээ Совет күүскомунуң даргазы эш Шарап олар чүгле аазаашкын-биле кызыгаарлап каар аарыглыг апарган чаңчыл каш чыл үргүлчүлеп келди.

Материалдыг кежиктиң тургузукчулары кижилер дугайында партия болгаш чазактың доктаамал сагыш салып турары аажок өөрүнчүг, ол бүгү бистиң амыдыралывыста чайнап турар. Бистиң Культура бажыңынга байдал база ындыг болгап турар ужурлуг.

Н. ШАЛЫН,
суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

А. САҢМАЙ-ООЛ,
библиотека эргелекчизи.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 2-ДЕ
МОСКВАДАН

13.00 — Дамчыдылгалар программазы. 13.05 — Школачыларга. «Ыры, ужук-ла!». Одессаның дирижёр-ниити ыр школазының өөреникчилериниң концерти. 13.35 — Медээлер. 13.45 — Өңнүг телекөргүзүг. «Дириг амытаннар аразында». 14.45 — Өңнүг телекөргүзүг. Көрүкчүлерниң чагыын ёзугаар концерт. 15.15 — «Маадырлыг чорук». Телеальманах. 15.45 — М. Анчаров «Хүн бүрү-ле». Телешии. 2-ги кезээ. 4-кү эге. 17.00 — Владивостоктуң телестудиязының программазы.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.25 — Сухэ-Баторнуң төрүттүнгенден бээр 80 чыл болганынга. «Моол улустуң улуг оглу». Дамчыдылга. 18.45 — Телемедээлер. 19.00 — Чарлалдар, реклама. 19.05 — Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.25 — «Чогаалчы болгаш амыдырал». ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары Г. Марков дамчыдылганы чорудар. 20.55 — Моол чурукчуларның чогаадылгазында, Сухэ-Баторнуң овур-хевири. Документалдыг фильм. 21.05 — Аныяк күүседикчилерниң концерти. 21.40 — «Бодал». Документалдыг - публицистиктиг фильм. 23.00 — «Үе». Информастыг программа. 23.30 — 00.10 — Спортчу программа.

Агаар

Бөгүн республиканың булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Янзы-бүрү угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 0—4 метр, барыын районнарга 5—9 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы даглыг черлерге 16—20 градус соор.

Кызылга булуттаар, чагбас. Чөөн угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 0—4 метр чедер. Агаарның температуразы 16—18 градус соок болур.

Редакторнуң оралакчызы
Б. Н. КАРАШПАЙ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Волгага улуг тулчуушкун» 14.45, «Джейн Эйр» 10.30, 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кара хек-даван» 16.30, 18.30, 20.30, «Одиссейниң ужуралдары» 14.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чүрээмниң кижизи» 16.00, 17.50, «Колонна» (1-ги, 2-ги кезектери) 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультчыыңды 10.00, 12.00 «Солдаттар» 14.00, «Силерниң бажыңыңарның адрези» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Чингачгук — улуг чылан» 18.30, «Фан-фан Хек-даван» 20.30 шактарда.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Бо угаан-сарыыл чок делегей» (1-ги, 2-ги кезектери) 19.30, «Европейжи душтук» 17.00, 19.00 шактарда.

ДОКУМЕНТАЛДЫГ КИНОЛАР

Документалдыг совет кинематографияның мастерлери чурттуң солун чыл демдеглелин тургузуп турар. Кинокөргүзүг чуруктарын каттыштырарга бистиң амыдыралывыстың, совет улустуң тургузукчу күш-ажылының улуг уран чурумалы кестүп келир.

Документалдыг кино-чуруктарның төп студиязының кол редактору Ю. Аветисов студияның планнарын СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалап берген.

* * *

— Бо чылын баштай-ла ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнун байырлалын көргүзер кинону тургузар бис — деп, Ю. Аветисов дыннаткан. — Ол болза долу хемчээлдиг, документалдыг «ССР Эвилелиниң алдын юбилейи» деп кино-чурук болур. Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралды, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткел кылганын ол кинога көргүзер. «Даштыкы чурттардан келген аалчыларның чугаалары» деп тускай кино көргүзүүн үндүрер. Байырлыг хуралга социалистиг чурттарның партия-күрүне төлээлериниң, коммунистиг болгаш ажылчын партияларының, национал-демократтыг база чөөн үзелдиг социалистиг партияларның төлээлериниң удуртукчуларының чугааларын аңаа киирер. Хөй националдыг совет уран чүүлдүң чечектелиишкинин база катап илергейлеп көргүскен, Кремльдиң Съездилер ордузунга болган улуг байырлал концертиниң дугайында кинорепортаж — «Совет Эвилели — бистер бис» деп кино-чурукту көрүкчүлер база көөр. Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылы эгелеп турда, партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин совет улустуң амыдыралга боттандырып турарын көргүзер элээн хөй улуг-улуг кино чогаалдарын тургузары студияның планында кирген. Юбилейжи хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан бүдүрүлге коллективтерин ол киноларга көргүзер.

Социалистиг чарыш дугайында, мурнакчы ажылчыннар, колхозчулар, эртемденнер дугайында «Күш-ажылга алдар» деп кино-чурук тургустунар. Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга партия, профэвилел организацияларының ролюн аңаа көргүзер.

Соңгу-Крым каналының, Саян-Шушенское ГЭС-тиң, беш чылдың өске-даа чаа-чаа тудугларының дугайында кино-чуруктарже база күш-ажыл темазынче кол кичээнгейни салган турар.

«Тараа байлааның дугайында» кино тургузукчулары көдээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң айтырыгларынче, амгы үениң тараажызының сагыш-бодалын көргүзеринче кол кичээнгейин салыр.

ССРЭ-ниң эртемнер академиязының 250 чыл оюнга уткуштур долу метражтыг «Совет эртем» деп кино-чурук тургустунар. Көрүкчүлер сураглыг совет чурукчулар-биле, артистер болгаш чогаалчылар-биле экранга база ужуражыр.

Бистиң хүнперивисте политиктиг документалдыг кинематография улуг-улуг ужурдузалыг болу берген. Делегей амыдыралының айтырыгларынга, тайбың, демократия болгаш депшилге дээш, демиселге тураскааткан кинолар тургузар ажылды студия бо чылын база чорудар. Даштыкы политиканың ленинчи принциптериниң амыдыралга боттанып турарын «Тайбың дээш демиселде» деп кинога көргүзер. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртулгазы-биле совет улустуң чорудуп турар демиселиниң эң чугула үе-чадалары ол кино-чуруктан кестүр.

Көрүкчүлер «Төрээн чурттан ыракта» деп кинону удавас көре бээр. Аңаа антикоммунизмниң хоразын сойгалап көргүзер.

Студиявыс маадырлыг Совет Армияга болгаш Шериг-Далай Флодунга, бистиң алдарлыг аныяктарывыска, оларның чаагай ажыл-херектерин бүдүрүп турарынга тураскааткан, долу болгаш кыска хемчээлдиг кино-чуруктар тургузар планныг деп, Ю. Аветисов түңнелинде чугаалаан.

МОСКВА.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000 Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажылдың килдизиниң 21-47, үлегүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңда 32-75. телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер
Пар ама 2. Тираж 15453. Чагыг № 67.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1).
ТС — 00336.